

ArticleHistory:

Received
13/08/2024
Accept
29/09/2024
**Available
online**
30/09/2024

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3585>

POETS WITH THE PSEUDONYM “HÂTİFÎ” IN TURKISH LITERATURE AND “RÂHATÜ’L-ERVÂH”

TÜRK EDEBİYATINDA “HÂTİFÎ” MAHLASLI ŞAİRLER VE “RÂHATÜ’L-ERVÂH”

Fatih Polat¹

Abstract

In this study, the meaning of the pseudonym “Hâtifi”, its origin and the reasons why it was used so often by the Turkish classic poets of the 16th century were examined. Also information from biographic and scientific sources about these poets with this pseudonym was compiled. The wrong and/or contradictory were sorted out with the method of comparison. The biographies of poets with the pseudonym “Hâtifi” were recreated by making use of new discoveries from texts like “Râhatü’l-Ervâh”. So, six poets from the Turkish classic period of poetry using the pseudonym “Hâtifi” were detected. Poems and other sorts of work created by a poet pseudonymized “Hâtifi” were compiled by scanning poets’ biographies, poetry magazines, archived documents and the research done on these. The poets whose creators could be discovered exactly are shown with the information about “which Hâtifi had written it” and the biography of the creator. It was obvious that Hâtifi from Niğde was the most productive “Hâtifi” among the artists with this pseudonym. The creators of 1 kaside, 1 müseddes, 2 kıta, 6 matla, 10 gazel and the work “Rahatü’l-Ervâh” could not be identified. The text “Rahatü’l-Ervâh” written by an artist with the pseudonym “Hâtifi” in 935 in Hama was examined as a separate subject. Especially the clues given by the work about the creator were researched. This work is presented to the attention of literature history researchers.

Keywords: Hâtifi, sâkinâme, wine poetry, wine.

Özet

Bu çalışmada “Hâtifi” mahlasının anlamı, kaynağı ve 16. yüzyıl klasik Türk şairleri tarafından çok kullanılmasının sebepleri üzerinde duruldu. Hâtifi mahlasını kullanan Türk şairler hakkında biyografik ve bilimsel kaynaklarda yer alan bilgiler derlendi. Bunların çelişkili ve hatalı olanları karşılaştırma yoluyla ayıklandı. “Râhatü’l-Ervâh” gibi yeni metinlerden çıkarılan bilgi ve bulgular da eklenerek Hâtifi mahlaslı şairlerin biyografileri yeniden oluşturuldu. Böylece klasik Türk edebiyatında “Hâtifi” mahlasını kullanan 6 adet şair olduğu tespit edildi. Bazı şair tezkireleri, şiir mecmuaları, arşiv belgeleri ile bunlar üzerinde yapılmış araştırmalar taranarak Hâtifi mahlaslı bir şair tarafından yazılmış şiir ve bağımsız eserler derlendi. Hangi Hâtifi tarafından yazıldığı belirlenebilen şiirler ilgili şairin biyografisiyle birlikte verildi. Niğdeli Hâtifi’nin aynı mahlası kullanan

¹ Doktora Öğrencisi / Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, ftthplt1@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8708-3456

diğer şairlere göre en üretken şair olduğu görüldü. 1 kaside, 1 müseddes, 2 kıta, 6 matla, 10 gazel ve “Râhatü'l-Ervâh” adlı müstakil eserin hangi Hâtifi'ye ait olduğu ise tespit edilemedi. Hicrî 935 yılında Hama'da Hâtifi mahlaslı biri tarafından yazılan “Râhatü'l-Ervâh” adlı eser ayrı bir başlıkta ayrıntılı olarak incelendi. Özellikle müellifi hakkında verdiği ipuçları araştırıldı. Eser, edebiyat tarihi araştırmacılarının dikkatine sunuldu.

Anahtar Kelimeler: Hâtifi, sâkinâme, hamriyyat, şarap.

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde aynı mahlası kullanan pek çok şair mevcuttur. Mahlas ortaklığının şairlerin adlarının, mesleklerinin hatta eserlerinin birbirine karışmasına yol açtığını şair tezkirelerinden izlemek mümkündür. Bu durum edebiyat tarihi araştırmacılarının işini zorlaştırırsa da bazen yeni bulunan bir beyit, bazen şairin eğitimiyle ilgili gün yüzüne çıkan bir ayrıntı bazen de sonradan ele geçen bir yazma eser, şairlerle ilgili biyografik karışıklıkları azaltıp gidermektedir.

Bu çalışmada klasik Türk edebiyatında “Hâtifi” mahlasını kullanan şairlerin biyografileriyle ilgili bilinenler derlenecek, bunlardan şüpheli görünenler ayıklanacak ve elde kalan veriler ışığında, doktora tezimize de konu olan “*Râhatü'l-Ervâh*”² adlı eserin hangi Hâtifi'ye ait olabileceği tartışılacaktır. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurulunun ilgili internet sayfasından³ ulaşılabilen, yüksek lisans ve doktora tezlerine konu edilenler ile Kültür Bakanlığınca e-kitap formatında yayımlanan şiir mecmuaları⁴ taranarak “Hâtifi” mahlaslı şairlere ait Türkçe şiirler tespit edilecek ve bunların hangi Hâtifi'ye ait olabileceği saptanmaya çalışılacaktır.

“*Hâtif*: هاتف” sözcüğü Arapça “*hetf*: هتف” mastarının ism-i fâ'ilidir. Sözlükte “*hetf*” “*inceden inceye ve gizlice bir şeyi hatırlatma, fısıldama*”; “*hâtif*” ise “*sesi işitilip de kendisi görülmeyen [kimse], seslenici, çağırıcı*” olarak açıklanmaktadır (Develioğlu, 1999). Mine Mengi (2005) “*hâtif*” sözcüğünün, sözlük anlamının ötesinde bir anlamla ve bir edebî kavram boyutuyla, klasik şiirde “*destan, masal, mesnevinin kurmaca dünyasında, konumu ve işlevi bakımından şairin başka bir kimliği*” olarak kullanıldığı görüşündedir.

“*Tasavvufî hayatın geliştiği dönemlerde hâtiften gelen sesler üzerinde çok durulmuş, özellikle şair sûfler, 'hâtif'i ilhamlarının kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Molla Abdullah ve Seyyid Ahmed İsfahânî gibi İranlı şairler bu sebeple Hâtif veya Hâtifi mahlasını almışlardır.*” (Uludağ, 1997: 467). Bu mahlasın sözcük anlamının cazibesi ve Türk şairlerinin İranlı şair Abdullah Hâtifi'yi (ö. 927/1521) örnek alması; özellikle XVI. yüzyıl Türk şairleri arasında da “Hâtifi” mahlasının fazlaca tercih edilmesine sebep olmuştur.

Abdurrahman Câmî'nin kız kardeşinin oğlu olan Hâtifi'nin *Leyla vü Mecnûn* mesnevisi Osmanlı sahasında çok etkili olmuştur. “Türk şairleri Hâtifi'den çok faydalanmışlar, hatta bazıları onu tercüme etmişlerdir.” (Levend, 1959: 84). *Husrev ü Şîrîn*, Abdullah Hâtifi'nin Osmanlı şairlerince tanınmasını sağlayan bir diğer eserdir. Ahmet Doğan (2007: 390), XVI. yüzyılda *Hüsrev ü Şîrîn* yazmış Türk şairler arasında bir de “Hâtifi”yi saymakta ve bu bilgiyi

² Râhatü'l-Ervâh'tan alıntı yapılırken ve eserin belli bir bölümüne gönderme yapılırken eser “RE” kısaltmasıyla anılacaktır.

³ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

⁴ <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78453/mecmualar.html>

Faruk Kadri Timurtaş’ın “*Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd ü Şîrîn Yazan Şairlerimiz*” makalesine dayandırmaktadır. Oysa Timurtaş’ın zikrettiği *Hüsrev ü Şîrîn* şairi Hâtifi, İranlı Abdullah Hâtifi’dir (Timurtaş, 1952: 15).

Abdullah Hâtifi’nin Timur’un hayatı çerçevesinde yazdığı *Timurnâme* (veya *Zafernâme*) adlı mesnevîsinin de etki alanı genişdir. “Timurnâme’nin nüshalarından bazılarının Osmanlı coğrafyası, Rusya’nın muhtelif bölgeleri ile Hindistan gibi çeşitli coğrafyada istinsah edilmiş olması da bu durumu teyit eder niteliktedir” (Yıldırım, 2018). Ayrıca Abdullah Hâtifi’nin bu eserinin içindeki sâkinamenin şairlere ilham kaynağı olduğu ortadadır.

Şair tezkirelerinde ve onların hulasası olan eserlerde Hâtifi veya Hâtif mahlaslı birçok şairden söz edilmektedir. İki mahlasın mana ve lafzen yakın olması bu şairlerin birbiriyle karıştırılmasına zemin oluşturmuştur. *Tuhfe-i Nailî*’de Türk edebiyatına mensup yedi adet “Hâtifi” ve dört adet “Hâtif” mahlaslı şairden söz edilmektedir (Şener, 2013: 448-456). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*’nde (DEİS) de - birer eksikle - altı “Hâtifi” ve üç “Hâtif” mahlaslı şaire yer verilmektedir. *Latîf Tezkiresi*’nde “Hâtifi-i Rûmî” olarak tanıtılan Amasyalı Hâtifi (Canım, 2000: 565-568), DEİS’te “Hâtif” olarak gösterilmektedir (İpekten vd., 1998: 193). Safâyî ve Salim tezkirelerinde - örnek verilen şiirde “Hâtif” mahlası kullanılmasına rağmen – Bursalı Serrâc-zâde (/Egerci-zâde) Hâtif, “Hâtifi” olarak anılmıştır (Ece, 2007). Söz konusu şair; DEİS’te, iki tezkiredeki bu hataya bağlı olarak Egerci-zâde Hâtif ve Serrac-zâde Hâtifi olarak iki ayrı şairmiş gibi görülmüştür (İpekten vd., 1998: 193-195). *Tuhfe-i Nailî*’de temkinli bir yaklaşımla “Hâtifi veya Hasan” başlığı altında tek şair olarak ele alınmıştır (Şener, 2013: 453).

Şair tezkireleri ve şiir mecmualarında; memleket, meslek, dönem, eser içi sıra vb. belirten “Hâtifi-i Rûmî” (Canım, 2000: 565-568), “Hâtifi-i Sâni, Hâtifi-i Sâlis” (Kılıç, 2018: 231), “Hâtifi-i Dânişmend” (Gürbüz, 2018: 101), “Hâtifi Çelebî-i Edirnevî, Hâtifi-i Bâlî-i Pîştine, Hâtifi-i Sâlis-i Karamânî” (Karakaş, 2018: 220-221), “Hâtifi-i Kadîm” (Köksal, 2017: 1597), “Hâtifiyyü’l-Kâdi” (Kaya, 2003: 590) gibi ayırıcı sözcükler kullanılarak Hâtiflerin birbirine karıştırılması önlenmek istenmiştir.

Aşağıda, şiir mecmualarında yer alan eserler ile şüara tezkirelerinde verilen bilgiler karşılaştırılıp birleştirilecek böylece “Hâtifi” mahlasını kullanmış şairlerin biyografileri tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu şairlere ait ve ait olması muhtemel şiirler her bir şairin biyografisinin sonuna ilave edilecektir.

Türk Edebiyatında “Hâtifi” Mahlasını Kullanmış Şairler

Ankaralı Hâtifi (ö. 970/ M 1562)

Hakkındaki bilgiler Ahdî ve Kınalı-zâde tezkirelerinde (Solmaz, 2018; Sungurhan, 2017) verilenlerden ibarettir; *Sicill-i Osmanî* (Mehmed Süreyya, 1996: 655) ve *Tuhfe-i Nailî*’de (Şener, 2013: 452) bunlardan başka yeni bir şey söylenmemiştir. Ankaralı Hâtifi’nin asıl adı Abdurrahman’dır. İlim tahsilinde emsalinden önde olduğu; Arapça ilimlere, Farsçanın zorluklarına ve durub-ı emsâline hâkimiyeti; ilm-i edvâr bilmesi; latîfe anlatmaktaki mahareti ve hoş sohbet tabiatı bu kaynaklarca öne çıkarılmaktadır. Mısır kadılığı ve sahn müderrisliği yapmış olan Malul Emir Efendi’den (ö.963 / M 1555-56) mülazım olmuş ve

kadılık yapmıştır. Ankaralı Hâtifi 970 / M 1562-63'te ölmüştür (Solmaz, 2018: 301; Sungurhan, 2017: 909).

Ankaralı Hâtifi'nin aşağıdaki gazelinden başka kaynaklarda anılan bir eseri yoktur (Solmaz, 2018: 301; Sungurhan, 2017: 909; Şener, 2013: 452):

mef'ûlü / fâ'îlâtü / mefâ'îlü / fâ'îlün

Yaş ile gözlerüm müjemi pür dür itdiler
Bilsem ki bu kadar düri kıandan dürettdiler

Düşmüşdi halk ayağdan iricek meh-i şiyâm
‘İyd oldu sâkîler meyi yine türettdiler

Miskin gazâl nice bırakmıya nâfesin
Gîsûlaruñ şehâ kıatı kıanın kıurutdılar

Kıaddüñ görüp şanavber ü serv oldılar kıacîl
Gerçi ki görmeden anı kıaylı şorittdılar

Nâr-ı cahîmden yüri kıavf itme **Hâtifi**
Ol kıuşeyi ulular için hep kıurutdılar⁵

2. Edirneli Hâtifi (ö. 955/M 1548 - 956/ M 1549?)

Bu Hâtifi'nin de asıl adı Abdurrahman'dır. Halvetî şeyhlerinden Zâhidî-zâde'nin oğludur. Kaynaklarda şairin hayatı ve sanatıyla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Âşık Çelebi (926/ M 1520 - 979/ M 1572), Meşairü's-Şuarâ'sında, Hâtifi hakkında diğer tezkirelere göre birinci ağızdan ve daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Âşık Çelebi ile Edirneli Hâtifi yıllarca “*bir yırde hem-hücre vü hem-nişîn ve hem-süfre vü hem-karîn*” olmuşlardır (Kılıç, 2018: 230). Buna göre Âşık Çelebi'nin hayat öyküsünün Hâtifi'ninki ile kısmen örtüştüğü ve ikisinin yaşıt değillerse de yakın yaşlarda olabilecekleri kabul edilebilir. İstanbul'da aynı hocalardan ders aldıkları medrese tahsili vesilesiyle aynı hücreyi paylaşmış olabilecekleri yukarıdaki ifadeden anlaşılmaktadır.

Edirneli Hâtifi medrese tahsilini müteakiben aynı zamanda Âşık Çelebi'nin hocası ve teyzesinin kocası olan Molla Muhyiddin Fenârî'den (ö. 954/ M 1548) mülazım olmuştur. Kendini ilim ve irfana vakfetmiş, dostlarıyla sohbet etmeyi seven biridir. Küçük yaşlardan itibaren haramlardan uzak durmuş, edep ve ahlak üzere yaşamıştır. Dost meclisinde dahi içki içmemiştir. *Meşairü's-Şuarâ*'da Hâtifi'nin bunca olumlu özelliğinin yanında Fındık Memi'ye olan zaafından da söz edilmektedir (Kılıç, 2018: 229-230).

⁵ Bu çalışmada manzum metinler alıntılanırken büyük oranda metni hazırlayanın imlasına bağlı kalınmış ancak metinleri el yazması kaynaktan takip etme imkânı varsa bazı düzeltmeler yapılmıştır.

Nusret Gedik (2022: 171) “*Arşiv Belgelerine Göre Türkçe Yazılmış II. Bayezid Medhiyeleri*” adlı makalesinin birkaç yerinde Edirneli Hâtifi’nin ümmî olduğunu dile getirir. Bu iddiasını da Âşık Çelebi’nin tezkiresine dayandırır. *Meşairü’ş-Şuarâ*’da bu yönde bir ifade veya ima bulunmamaktadır. Hatta bu iddia Âşık Çelebi’nin Edirneli Hâtifi hakkında verdiği ve yukarıda özetlenen bilgilerle taban tabana zıttır.

Hâtifi, Şeyh Bahaüddin-zâde Muhyiddin Efendi’den “dest-i tevbe” alıp (Sungurhan, 2017: 909) Halvetiye tarikatine girmiştir (Kılıç, 2018: 229). Bütün vaktini şeyhiyle geçirmiştir. Onunla beraber hacca gitmiş; şeyhi hac dönüşünde Kayseri’de vefat etmiştir (ö. 952/ M 1545). Bahaüddin-zâde’nin ölümünden sonra İstanbul’daki Yavsî Baba Tekkesi postnişinliğine Hâtifi geçmiştir (Şahin ve Ceyhan, 2010).

Yakın dostu Âşık Çelebi, Hâtifi’nin hiçbir muradına eremediğini, ömrünün sıkıntı ve zorlamalarla geçtiğini ve genç yaşta öldüğünü anlatır; bilhassa şairin babasının baskıcı ve anlayışsız biri olduğunu vurgular. Hâtifi, Âşık Çelebi’ye göre Kanuni’nin Van seferinde (955/1548 - 956/1549)⁶ ordu ardınca mülazemete gitmiş ve Kayseri’ye varınca orada ölmüştür. Kayseri’de şeyhinin kabrinin de bulunduğu İbrahim Tennurî Türbesi civarına defnedilmiştir (Kılıç, 2018: 229-230). Abdurrahman Hibri’nin (1999: 151) ve ona dayanarak Mehmet Nail Tuman’ın naklettiği (Şener, 2013: 456) Hâtifi’nin “pederinin yanında medfûn” olduğu bilgisi ispat ve izaha muhtaçtır.

Kaynakların neredeyse tümünde Edirneli Hâtifi’ye ait bir kıta ve birkaç beyitten başka herhangi bir müstakil eserinden söz edilmemiştir. Ancak *Sicill-i Osmânî*’de, İranlı Abdullah Hâtifi’nin *Zafernâme*’si – iki şairin mahlas ortaklığından dolayı - Edirneli Hâtifi’ye aitmiş gibi gösterilmiştir (Süreyya, 1996: 655). Kayıtlı olduğu kütüphane kataloğunda “*Râhatü’l-Ervâl*” adlı mensur eser, soru işaretli bir ibareyle Edirneli Hâtifi’ye mal edilmiş (Götz, 1968: 395) ancak tarafımızdan mezkur eserde bunu kesinleştirecek bir kanıt bulunamamıştır.

Şair tezkireleri ve şiir mecmualarında Edirneli Hâtifi’ye mal edilen eserler şunlardır:

Matla:

(Kılıç, 2018: 230; Şener, 2013: 456; Karakaş, 2018: 221)

fâ’ ilâtün / fâ’ ilâtün / fâ’ ilâtün / fâ’ ilün

Şubh-dem kûyında n’eyler bunca çâker cum’ a gün

Resmdür hod eylemez dîvân begler cum’ a gün

Beyit:

(Kılıç, 2018: 230)

fâ’ ilâtün / fâ’ ilâtün / fâ’ ilâtün / fâ’ ilün

Hâtifi şol deñlü mâ ’ildür o tersâya gönül

⁶ Kınalı-zâde, Hâtifi’nin Kanuni’nin Azerbaycan seferinde Kayseri’de öldüğünü nakleder (Sungurhan, 2017: 909). Eğer bundan kasıt Nahcivan seferiyse bu sefer 960/ M 1553 - 962/ M 1555 arasında yapılmıştır. Buna göre Hâtifi’nin en geç 962 / M 1555’te öldüğü sonucuna ulaşılır. *Sicill-i Osmânî*’de yer alan Hâtifi’nin Bağdat’ın fethinden (939/1533 - 941/1535) dönerken öldüğü bilgisi şüphelidir. Çünkü bu tarihte Hâtifi’nin şeyhi Bahaüddin-zâde Muhyiddin Efendi bile henüz hayattadır. Nihayet şairi yakından tanınması sebebiyle Âşık Çelebi’nin işaret ettiği gibi Hâtifi’nin Kanuni’nin Van seferi (955/ M 1548 - 956 M 1549) esnasında öldüğünü kabul etmek gerekir.

Mumdur yanınca varmağa kilisâdan yaña

Beyit:

(Karakaş, 2018: 220 - 221)

mefâ' ilün / mefâ' ilün / fe' ulün

İdinmişdi mecâzî ' aşkı bârî

Haqîkat mürğünün şaydında bâzı

Kıta:

(Kılıç, 2018: 230; Şener, 2013: 456; Karakaş, 2018: 221)

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Dün elin yumuş dilerdi kim ' adû

Yaş eliyle tuta zülfin dil-berün

Âh idüp didi ırakdan Hâtifi

Tutma bir dem kim kurusun ellerün

3. Niğdeli Hâtifi (ö. 1000 / M 1591)

Niğdeli Hâtifi'ye dair elimizdeki kısıtlı bilgiler, dönemin şura tezkirelerinde bazı küçük farklarla tekrar edilmiştir (Açıkgöz, 2017: 340; Kılıç, 2018: 231; Solmaz, 2018: 301-302; Sungurhan, 2017a: 910-911; Sungurhan, 2017b: 230). Buna göre, XVI. asır başlarında idari olarak Karaman vilayetine bağlı olan Niğde'de doğan Hâtifi'nin asıl adı "Mehemmed"dir. Bir yandan ilim tahsiliyle meşgul olmuş diğer yandan şiir ve belagata merak salmıştır. Medine kadısı Kara Davud-zâde'den (ö. 976 / M 1568) mülazım olduktan sonra kadılık yapmıştır. Nihayet 1000 / M 1591'de Mekke'de ölmüştür.

Ahdî - *Gülşen-i Şuarâ'sını* kaleme aldığı dönemde Niğdeli Hâtifi hâlâ medrese talebesi olduğundan - genç şairi "*ğazeliyyâtı çok degül ammâ sözleri rengîn ü şîrîn ü bî-mişâl idüğine söz yoçdur.*" cümlesiyle över (Solmaz, 2018: 301).

İncelediğimiz kaynaklarda Niğdeli Hâtifi'nin divanının veya başkaca müstakil bir eserinin varlığından söz edilmemektedir. Ancak şura tezkireleri ve bazı şiir mecmualarında Niğdeli Hâtifi'ye mal edilen veya ona ait olduğunu tahmin ettiğimiz şiirler mevcuttur. Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları *O.0103* numarada kayıtlı mecmua, 9 gazel ve 3 müfred ihtiva etmekle Hâtifi şiirleri bakımından en zengin kaynaktır (Doğan M., 2019). Bu mecmuada "Bir şairin birden çok gazeline arka arkaya yer verildiğinde ana başlık dışında ayrıca bir başlık kullanılmamıştır." (Doğan M., 2019: 7). Mecmuada söz konusu şiirlerin tümü "Ğazeliyyât-ı Hâtifi" başlığıyla ve peş peşe verilmiştir (Doğan M., 2019: 227) Bunlardan birinin de Niğdeli Hâtifi'ye ait olduğu şair tezkirelerince de kabul edilen "*Meger ol la'1-i sükker-hâ ki tûfi dil uzatmışdur / Urup dest-i kazâ ağzını burnını kınatmışdur*" matlalı gazel olmasından hareketle diğer 11 şiirin de aynı Hâtifi'ye ait olabileceği sonucuna varılmıştır.

Ayrıca birkaç yüksek lisans tezine (Özyön, 2013; Karagöz, 2013; Bellibaş, 2014) konu olan Millî Kütüphane *319/1* kayıt numaralı mecmuada yer alan 2 terci-i bendin de Niğdeli

Hâtifi’ye ait olduğu anlaşılmaktadır.⁷ Zira bu şiirlerden birinde geçen “*İtme dervîş-i ‘abâ-pûşa haqâretle nazar / O da hâlince fenâ milketinûn şâhı geçer*” beytini Riyazî (Açıkgöz, 2017: 340) ve Kaf-zâde (Kayabaşı, 1997: 594) Niğdeli Hâtifi’ye mal etmektedir.

1

Gazel

(*Tümüyle*: Doğan M., 2019: 227; Sungurhan, 2017a: 910-911; Şener, 2013: 452-453; *üç beytiyle*: Açıkgöz, 2017: 340; Kayabaşı, 1997: 594-595; Solmaz, 2018: 301-302; Sungurhan, 2017b: 230; *matlâıyla*: Kılıç, 2018: 231; Kaya, 2003: 799)

mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün

Meger ol la‘ l-i sükker-hâ ki tûfî dil uzatmışdur

Urup dest-i kazâ ağzını burnını kınatmışdur

Görelen dâğlar ile sînemün zeyn olduğın cânâ

Üşüp evrâk-ı gül şahn-ı gülistânı donatmışdur

Olaldan ‘ aşık-ı şeydâsı tersâ-beççe bir tıfluñ

Külâhın âhımuñ dūd-ı kebūdı göge atmışdur

Leb-i la‘ l-i ‘ arak-nâkine öykünmüş diyü sâkî

‘ Araqla bâde-i nâbı biri birine kıatmışdur

Şeb-i târik-i gamda öykünürmüş rişte-i eşke

Şehûbuñ **Hâtifi** çarh-ı felek ipin uzatmışdur

2

Gazel

(Doğan M., 2019: 227-228)

mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün

Añup ‘ uşşâkuñı râh-ı vefâdan geçmedüñ gitdüñ

Yüri iy bî-vefâ semt-i cefadan geçmedüñ gitdüñ

Katı çok başlu bir jûlide-mûya bağlanup kıaldüñ

Göñül ser-ħalka-yı zülf-i dü-tâdan geçmedüñ gitdüñ

Lebi yâdına çok nûş eyledüñ câm-ı mey-i nâbı

Neden sâkî şarâb-ı dil-güşâdan geçmedüñ gitdüñ

⁷ Bu durumda Özyön (2013: 17) ve Karagöz’ün (2013: 21) söz konusu mecmuada şiiri bulunan şairlerin biyografilerinden söz ederken Ankaralı Hâtifi’ninkine yer vererek bu terci-i bentleri ona mal etmeleri, isabetli değildir.

Gelüp bir kez yanından geçmedüñ kûy-ı harâbâtдан
 ‘ Acebdür zâhidâ rızq u riyâdan geçmedüñ gitdüñ

Толашдуñ bir delükanluya dil virdüñ habâb-âsâ
 Nedendür **Hâtifi** hergiz hevâdan geçmedüñ gitdüñ

3

Gazel

(Doğan M., 2019: 228)

mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün

Ġamuñla çeşm-i pür-ġûn eşk-bâr olmağda gitdükçe
 Reh-i kûyuñda gönüm pür-ġubâr olmağda gitdükçe

İder biñ dürlü şîve nâz ile refâra geldükçe
 Görüñ ol serv-ķâmet şiveķâr olmağda gitdükçe

Esâsı zühd ü taķvâġânesinüñ oldı hep berbâd
 Binâ-yı ‘ ays u ‘ işret üstüvâr olmağda gitdükçe

Ne mümkindür gönül maġbûb u meyden vâ‘ izâ geçmek
 Ĥuşûşâ devr-i gül irdi bahâr olmağda gitdükçe

Kelâmın **Hâtifi**’nüñ şeyġ ü şâb itse n’ola işğâ
 Tarîķ-ı ġüft ü ġûda ihtiyâr olmağda gitdükçe

4

Gazel

(Doğan M., 2019: 229)

mef‘ ulü / fâ‘ ilâtü / mefâ‘ ilü / fâ‘ ilün

Kim var ki dâr-ı zülfine yârüñ aşılmağı
 Er var mı küştigîr-i ‘ aşķına başılmağı

Dillendi ġayli zülf ucından ‘ izâr-ı yâr
 Ķať‘ itmeyince başın anuñ dil kesilmedi

‘ Arz eylemez cemâlini ol ġonçe dime kim
 Maġcûbdur anuñ daġı yüzi açılmağı

Herkes düşündi çekmege ismin ġüzellerüñ
 Dilber mi var cihânda ki adı çekilmedi

Dilden düşürmedi diyü mü-yı miyânını
Ter düşdi nâme hâmeye gönli yazılmadı

Her nesneden geçildi gönül bir tarîk ile
Kûy-ı nigâr reh-güzerinden geçilmedi

Gün var mı **Hâtifi** dil-i zâra cefâ için
Sünbül saçı ‘ izârı yanına taşılmadı

5

Gazel

(Doğan M., 2019: 229-230)

mef’ûlü / fâ’îlâtü / mefâ’îlü / fâ’îlün

Her şeb haţuñ ğamını dil-i nâ-tüvân çeker
Bâr-ı belâyı ‘ âşık olan her zamân çeker

Qadd-i hamîde ol iki kaşuñ ğamı ile
Şan pehlevândır iki kat olmuş kemân çeker

Bûs-ı lebine diñ olmasın ruğları kefil
Vaşl-ı nigâra zâmin olanlar zımân çeker

Başdan ayağa cândır o rûĥ-ı revân disem
Mengûş-ı dilrübâ işidüp ğuş-ı cân çeker

Şâyed ki cezb idem diyü esmâ ile seni
İsmüñ efendi **Hâtifi**-i nüktedân çeker

6

Gazel

(Doğan M., 2019: 230-231)

mef’ûlü / fâ’îlâtü / mefâ’îlü / fâ’îlün

Bülbüllerini eyler ise tañ mı lâl gül
İtdi hezâr ğonçe-le ‘ arz-ı cemâl gül

Qadd-i bülendüñ üzre ruĥuñ yâd idüp senüñ
Gülşende taķınur başına her nihâl gül
Berbâd idüp hevâ-yı ‘ izâruñla varını
İtdi yolunda kendü özin pây-mâl gül

Mümkin midür ki redd ide ağıârı ol nigâr
Bî-hâr olmağ iy göñül emr-i muhâl gül

Destâr-ı **Hâtifi** n'ola zeyn itse mest olup
Gönderdi yâr luğ ile bir dest-mâl gül

7

Gazel

(Doğın M., 2019: 231)

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

İy serv-ğadd ü lâle-ğad ü gül-beden ğasen
'Ayyâr-çeşm ü ğamze-zen ü pür-fiten ğasen

Şûğ u zarîf ü nâzik ü rind ü suğan-şinâs
Ğüftâre gelse nâz ile şîrîn-suğan-ğasen

Şan cism-i pâki dökme durur sîm-i ğâmdan
Olsa 'aceb mi aña lağab Sîm-ten ğasen

Esbâb-ı ğüsni ğûb-ı dil-ârâm çok velî
Âyîn-i dilberîde odur cümleden ğasen

Piste-dehân vü ğonçe-lebün medğin itdi ğûb
Demdür ki **Hâtifi** ola beste-dehen ğasen

8

Gazel

(Doğın M., 2019: 231-232; Atik Gürbüz, 2011: 438-439)

fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

Elde avucda ne var yoğ ise sîm ü zerümüz
Bize yetmez mi ruğ-ı zerd ile eşk-i terümüz

Meş' al-i sâğar ile kaç' -ı menâzil kılduğ
Olalı sâğî-i gül-çihre bizim rehberümüz

Batmasun zâhide zühdi başına kaçdığumuz
Bizi bilsün depesi mîhı geğer ekserümüz

Âteş-i mihr-i 'izârûnla yanup kül olalı

Bahş ider kuhl-i Sıfahân hâkisterümüz

Mısr-ı nazmuñ biziz ol tûfî-yi şîrîn suhanı
Ağzımızda dehenüñ vaşfi durur sükkerümüz

Hâtifi meykede kallâşlarıyuz ki bizüm
Eksük olmaz elümüzden tolu bir sâğarumuz

9

Gazel

(*Tümüyle*: Doğan M., 2019: 232; *sadece matlaıyla*: Kaya, 2003: 1040)

mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün

Sîmîn ' izârı bir qadi serv-i bülende şem'
Öykünmeyeydi düşmez idi böyle bende şem'

Rûz-ı firâkuñ ile añup şâm-ı vaşluñı
Geh girye eyler iy yüzi gül gâhi hânde şem'

Tâb-ı teb-i firâq-ı ' izâr-ı nigâr ile
Tebhâle çıkar ise ' aceb mi dehende şem'

Bir serv boylu dilber-i sîmîn-beden gibi
Erbâb-ı ' aşka şevk virür olsa kânde şem'

Mikrâş-ı ' aşk kesse başın **Hâtifi** n'ola
Ol yâre qarşu boynın eger encümende şem'

10

Maṭla'

(Doğan M., 2019: 228)

mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

Ne elde sâğar-ı ' işret ne serde tâc-ı ' izzet var
Ne dilde şabr u ârâm vü ne cânda istirâhat var

11

Maṭla'

(Doğan M., 2019: 230)

mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

Diye iy zülf-i dilber böyle âşüfte nedensin sen
Benüm gibi meğer üftâde-i vech-i ḥasensin sen

12

Maṭla^ç

(Doğan M., 2019: 230)

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Yıllar ile ağlamak olsa 'aceb mi hû baña
Ayda bir ancak görünür ol hilâl-ebrû bana

13

Nazm

(Kılıç, 2018: 231)

mef' ulü / fâ' ilâtü / mefâ' ilü / fâ' ilün

Bak rûy-ı yâre âyine-i pür-şafâ budur
Gel gör sirişk-i dîdemi necm-i hüdâ budur
Mey rûh-ı şânîdür disem işbâta kâdirem
Ehl-i mezâk içinde bu gün müdde' â budur

14

Kıtç' a

(Kılıç, 2018: 231)

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Gül degül peydâ olan şahn-ı harîm-i bâğda
Yılda bir sikke çıkar şah-ı bahârûñ nâmına
Kâse-i çeşmüm ki pürdür eşk-i hûn-âlûd ile
Seng-i ta' n atar Cem' üñ câm-ı sürûr-encâmına

15

Tercî' -i bend⁸

(Bellibaş, 2014: 273-279; Karagöz, 2013: 201-204; Özyön, 2013: 227-231)

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

I

Tut ki ' âlemde dilâ mîr-i emîrân oldun
Mâlik-i mülk-i Şîrâz u Hôrâsân oldun
Seçilüp ' arşa-i ' âlemde bugün Rüstevâr
Kuvvet ü şevket ile server-i merdân oldun
Hükmüñ icrâ idüben berr ile bahre gûyâ
Câm-ı hurşîd ile İskender-i devrân oldun
Düşmenüñ baht-ı siyeh sen felek-i rif' atde

⁸ Bu şiir “*Mu' aşşer-i Hâtîf*” başlığıyla Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan 67-1 numaralı “Mecmu' a-i Eş' âr”da (87b-88b) yer almaktadır.

‘Âleme nûr virür mihr-i dıraşân oldun
 Tüt ki her aç gedâya irişüp ihsânuñ
 Sen de Hâtem gibi ‘âlemlere destân oldun
 Yedi yüm kaçresî vü kûbbe-i çarh aña habâb
 Dürr-i mercân ile pür tüt ki bir ‘ummân oldun
 Zahm-ı hâr ile bu gül-şende çü bülbül her bâr
 Ağlayan ağladı sen gül gibi handân oldun
 Degme bir manşıb ile bulmadı kalbün teskin
 Haşmet ü ‘izzetün artup giderek cân oldun
 ‘Âkıbet çünki ecel irişecek hürmet idüp
 Çü dimezmiş saña sen ‘âleme sultân oldun
 Tütalum pâdişeh-i milket-i ‘Oşmân oldun
 Şöyle farz eyle zamânuñda Süleymân oldun
 II

Diler iseñ k’olasın zâhir ü bâtın hoş-ğâl
 Eyleme tâ‘at-i Bârî’de kuşur u ihmâl
 Çek elün mülk-i fenâ saltanatından tâ kim
 Olasın dâr-ı bekâda melek-i ferruh-fâl
 Tâyir-i kuds ola şayduñ dir iseñ zâg-şifat
 Her zamân cîfe-i dünyâya uzatma çengâl
 Fikr idüp ‘âkıbetin gözle ki âhîr sen de
 Dönderür toğmaduğa dehr-i muqallem-âmâl
 Çeşm-i ‘ibretle nazar eyle cihân fânîdür
 Gözüñ aç gafleti ko nefis emiridür ahvâl
 Bu güzergâha gelüp bir iki gün olmağdan
 Gâlib âzâd oluben aşla rücû‘ oldı mâl
 Şeh-i baır u ber olup devlet-i kudretle eger
 Sende bulursa nihâyet kamu ‘izz ü iclâl
 Tahtuñı tahtaya tebdîl idüp İskendervâr
 İrgürür bâd-ı ecel âyîneñe gird-i melâl
 ‘Âkıbet çünki emân virmeyüben âl içre
 Çarh-ı merdüm-küş ider kaçır-ı vücûduñ pâ-mâl
 Tütalum pâdişeh-i milket-i ‘Oşmân oldun
 Şöyle farz eyle zamânuñda Süleymân oldun
 III

İtme dervîş-i ‘abâ-pûşa haķâretle nazar
 O da hâlince fenâ milketinün şâhı geçer
 Nemed ü şâl u ‘abâ içre nice şehler var
 Yaraşur olsa işiginde Sikender çâker
 Nazar itme bu fenâdâr-ı metâ‘ına dağı

Şeh-i iklîm-i beķâ mâl [ü] menâli n'eyler
 Kişi ol dem irişür devleti kim yanında
 Ola dervîş ile bir şâh-ı mücevher efser
 Götürüp sen dağı meyl ü hevesüñ dünyadan
 Dervîş evķâtuñı tât ate maħal kıl ekşer
 İrişüp kevkib-i baħtuña zevâl-i noķşân
 Ne ķadar nûr-ı sa' âdetle olursa enver
 Tüt felek meykede vü âb-ı hayât olmuş mey
 Dağı bezmünde meh [ü] mihr aña zerrîn sâġar
 'Ayš u 'işret dükenüp bezm-i şafâ âħir olup
 Çünkü nâzük tenüne ĥâk-i siyeh ola maķar
 Tütalum pâdişeh-i milket-i 'Oşmân oldun
 Şöyle farz eyle zamânuñda Süleymân oldun
 IV

Bu fenâ evde nice şâh-ı Ferîdûn-miķdâr
 İtdiler bir nice gün kuvvet-i şevket izhâr
 Deġişüp câhı vü câha gidüp elden dünyâ
 Oldı muħtâc-ı kefen her birisi âħir-kâr
 Kişiyे olsa gerek 'âķıbet-i menzil ġûr
 Ne ķadar artar ise ĥaşmet ü temkîn [ü] vaķâr
 Zer ü sîme şu ķadar meyl ü heves eyleme kim
 Ki Ĥaķ'ıñ ķahrına mazhar düşesin Ĥârûnvâr
 Nice bir ĥırş u hevâ şâhına cândan ķul olup
 İdesin zînet-i dünyâyâ temeyyül her bâr
 Dîde-i 'ibreti aç ġafleti ķo 'ârif iseñ
 Dürüşüp 'âķıbet-endîş olıġör leyl ü nehâr
 Elüm irmedi diyü devlet-i dünyâyâ neden
 Gice gündüz olasın zâr u nizâr u ġam-ĥâr
 Eşer eylenmeyüp 'âlemde benî âdemden
 Şoñ ucı dâr-ı cihânuñ çü ĥarâb olması var
 Tütalum pâdişeh-i milket-i 'Oşmân oldun
 Şöyle farz eyle zamânuñda Süleymân oldun
 V

Devrişüp 'ârif-i Ĥaķķ'a olıġör nâ-maħrem
 Yalñuz ... deriye çü dimezler âdem
 Çıkarup atlası kıl câme-i faķr-ı dervîş
 Olmayam dirseñ eger pîş-i Ĥudâ'da mülzem
 Ne şafâ eyledi faķr içre şeh-i 'âlem iken
 Terk idüp salţanat[1] oldı 'abâ-pûş Edhem
 Ebedî şâh olayın dirseñ idüp faķr-ı tebâh

Farq eylemez imiş n’idüğini guşsa vü gam
 Nice biñ kan aqıdur yaş yirine çeşmünden
 Şunu kim devr-i zamân eyledi bir dem hurrem
 Kime bir câm-ı şafâ şundı bu sâkî-i zamân
 Ki anuñ nûşını nîş eylemedi mi yâ Cem
 Tayanup kaşr-ı hayâta gözün aç gafleti ko
 Anı bennâ’-i ezel itmedi çün kim muhkem
 Ne kadar çoğise yok mâ-melekün fâyidesi
 İdemez men’ każâ vâkı’ asın hayl ü haşem
 Şunılır her kişiye ‘ âkıbeti câm-ı ecel
 Kimseye bâkî degül **Hâtifi** çün kim ‘ âlem
 Tatalum pâdişeh-i milket-i ‘ Osmân oldun
 Şöyle farz eyle zamânuñda Süleymân oldun

16

Tercî’ -i Bend-i Hâtifi

(Bulur, 2021: 305-309; Bellibaş, 2014: 204-212; Karagöz, 2013: 153-159;
 Özyön, 2013: 175-181)

fe’ ilâtün / mefâ’ ilün / fe’ ilün

I

Ey saçı sünbül-i perîşânum
 Vey ruḥ-ı gül yüzi gülistânum
 Yüze geldi firâk-ı la’ lüñden
 Gözden ağan cigerdeki kanum
 N’ideyim çarḥ-ı zâlim ayırdı
 Seni benden benüm güzel hânım
 Sa’y ile bir daḥı irişdürse
 İşigün Ka’ be’ sine Sübhân’um
 Kapuñı secdegâh idüp yüzüñi
 Ka’ be-i dîn idinem îmânım
 Olmaz isem bu derd ü hasret ile
 Kurtarursam bu guşşadan cânım
 Haq Te’ âlâ meded kılup bir gün
 Girü saña irince sultânım
 Fikrüñi câna mûnis eyleyeyin
 Zikrüñi yâr-ı meclis eyleyeyin

II

Kaşlaruñ kıldı kâmetüm çü hilâl
 Gün yüzüñden gözümde kaldı hayâl

Ruḥlarıñ güllerinden ayrulalı
 Eksük olmadı gözlerümden al
 El[i]f ü lâm u mîm ü cîm olmuş
 Ƙadd ü zülf ü dehân u Ƙaşı hilâl
 ‘Aybını bir nokta ğayb ider güzelüm
 Yoz ider bir güzelliĝi iki hâl
 Sen kimi ister iseñ anuñla
 Şâd olup ‘işret eyle her meh ü sâl
 Ben de nâz u ğamuñla tutuşan
 Yanayın ĝoreyin nice olur hâl
 Nitekim tende bulına cânım
 Nitekim cânâda ola zerre muhâl
 Fikrüñi cânâ mûnis eyleyeyin
 Zikrüñi yâr-ı meclis eyleyeyin
 III
 Ruḥlarıñ ‘aksi düşdi ĝül-zâra
 Yandı bülbül tutuşdı ĝüli nâra
 Şu gibi şâf olmasa ger dil
 Mâ‘il olurmadı o dîdâra
 Sen güneşsin revâ mı sâye gibi
 Düşe yanuñca her yüzi Ƙara
 Beni yâd itme şâd olur düşmen
 Urmagıl yârem üstine yara
 ĝönlümüñ hânesini yap yap yap
 Zaḥmet olmaya ĝayri mi‘mâra
 Olur âḥir bu Ƙahr ile cânım
 Olmasa vaşluña eger çâre
 Bendeki hâk idince devr-i zamân
 Ʀurayın işigüñde bî-çâre
 Fikrüñi cânâ mûnis eyleyeyin
 Zikrüñi yâr-ı meclis eyleyeyin
 IV
 Yüregüm yaḥdı âteş-i hicrân
 Meded ey âfitâb-ı devr-i zamân
 ĝün yüzüñle ĝözüm münevver iken
 Şaḥladuñ ya‘nî eyledüñ pinhân
 Dişlerüñ la‘lün ile görmeyeli
 Çıḥdı ĝözden bu lü‘lû‘-i mercân
 İrdi dün ĝün yüzüñden ayrı şehâ
 Meh ü mihre zevâlile noḥşân

Düşmen olma düşmene uyma
Dostum görme herkesi yeksân
Gönlümi yıkma kim cihân yıkılır
Güzelüm zâlim olıcağ sultânım
N’ideyin yâre geçen geçdi
Hele virdüm budur benüm her ân
Fikrünü câna mûnis eyleyeyin
Zikrünü yâr-ı meclis eyleyeyin
V

Baňa kılsañ cefâ revâ ne ola
Her işüñ lâyıqın bilür m’ola
Kıomadı âhum ile yaşuma yir
Senden ayru yir ile gökde bana
Yansun âhum yaşum yire geçsün
Eylediler beni ile rüsvâ
Dir idüñ baňa çâre eyleyüben
Olıcağ böyle vâlih ü şeydâ
Senden ayrıldığumdur ağladuğum
Ey dirîğâ vü hasretâ vü hayfâ
Bir yüze dahı açuben gözümi
Kesile yağum yaşum kaç’â
Gayriden hâlî eyleyüp gönlüm
Oturup künc-i gâmda pes şâhâ
Fikrünü câna mûnis eyleyeyin
Zikrünü yâr-ı meclis eyleyeyin

VI
Bülbülüñ menzili kafes n’ideyin
Güle yâr oldı hâr u has n’ideyin
Lebüne irmedim raķıb irdi
Yeg imiş tûfıye kafes n’ideyin
Saňa irmek hevâsın eylerdüm
İşşı kalmaz imiş heves n’ideyin
Vaşluñuñ geçdi kâfilesi
Çalmur sem’üme ceres n’ideyin
Aldı cânum firâķ u cevr ü sitem
Kaldı bir iki üç kafes n’ideyin
Mûnisüm yâr-ı meclisüm sen idüñ
Olmaduñ sen de dest-res n’ideyin
Hâk-i pâyuña yüz sürem dir idüm
Çâre yok gördüm aña pes n’ideyin

Fikrũni cãna mûnis eyleyeyin
Zikrũni yâr-ı meclis eyleyeyin

VII

Göz olupdur bu cümle ten şimdi
Göremez gün yüzüñ neden şimdi
Bilür idi beni gören evvel
Bilmez oldı beni bilen şimdi
Baña lâyıķ mıdur bu zilletler
Şeh iken bu cihâna sen şimdi
Kanı Yûsuf gibi güzel şâhum
Kande gitdi o gül-beden şimdi
Gice gündüz efendi anmaz isem
Hele bilmen kalanı ben şimdi
Böyle kalamaz efendi bu ‘âlem
Unudulur bu eglen şimdi
Bu cihânuñ şırıtduğına bakup
Ağlar imiş biraz gülen şimdi
Fikrũni cãna mûnis eyleyeyin
Zikrũni yâr-ı meclis eyleyeyin

VIII

Seng-i cevr ile göñlümi şısın
Bir gün olur ki âhır acırsın
Nice kâfir elinde bend oldum
Bilmezsin ne dürlü kâfirsın
Dilümi bağladuñ gözümle bile
Seni ben bilmezem ne sâhirsın
Seni benden iderse kim ki cüdâ
Tatlu cânından anı ayursın
Göñlüm alduñ yanınca ‘aķlı bile
N’ideyin söylemedin kaķarsın
Ben de cân u göñülle inleyeyin
Gözüne hey di göñlümi virsin
Dest-i luţf gele bir yire şâhum
Oñmadıķ başa ‘aķl mı dirsın
Fikrũni cãna mûnis eyleyeyin
Zikrũni yâr-ı meclis eyleyeyin

IX

Katlan ey yâr-ı bî-vefâ katlan
Katlan ey gözleri belâ katlan

Baňa itdüklerüñ senüñ bir bir
 alur ise saňa ala atlan
 Hele al sen gözüm yaşın şimdi
 Saňa n’eyler bu mâcerâ atlan
 Bu güzellik bu nâz u istiğnâ
 Göresin ‘âıbet n’ola atlan
 Sen de bu fûrate benüm servüm
 Düşesin gül yüzüñ şola atlan
 Dem-i âırde **Hâtifi** senden
 Bu du‘âyı ider ricâ atlan
 Gele ey cevri çok benüm cânım
 Hecr ile alma bir para atlan
 Fikrüñi cânâ mûnis eyleyeyin
 Zikrüñi yâr-ı meclis eyleyeyin

17

Gazel:⁹

(Atik Gürbüz, 2011: 175-176)

mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün

Belâ-yı ‘ış-ı cânân zümre-i ‘irfânuñ olsun hep

Göñüller mülki ol sultân-ı ‘âlî-şânuñ olsun hep

aup boynına zencîr-i sirişki it raıbi o

apuñda pâdişâhum ullaruñ sekbânuñ olsun hep

Melâat gencisin ejderlerüñdür iki gîsûlar

Yıılsun göñlümüz yap yap begüm vîrânuñ olsun hep

Sen ol deryâ-yı hüsnüñ bir dür-i şehvârısın cânâ

Siriřki asun ehl-i dillerüñ ‘ummânuñ olsun hep

Mey-i ‘ıřuñ içüp peymâne-i serden benüm gibi

Begüm alk-ı cihân devrüñde ser-gerdânuñ olsun hep

Yiter dâñâya âlüñ ab müdâm ol la‘l-i mey-gûnuñ

Mey-i gül-gûn u efyûn dil-berâ nâ-dânuñ olsun hep

⁹ Bu “-ânuñ olsun hep”, “-a dâg” ve “ayacuğum” redifli üç gazel; 1575-1595 yılları arasında derlendiği düşünölen Mecmû‘a-i Letâif’in (Atik Gürbüz, 2011: 19) önce kaleme alınan nüshasında “Hâtifi-i Dânişmend”, sonrakinde ise “Hâtifi el-âzi” başlığıyla verilmiştir. Ayrıca bu gazellerin Niğdeli Hâtifi’ye ait olduğu kabul edilen “*Elde avucda ne var yoğ ise sîm ü zerümüz / Bize yetmez mi ru-ı zerd ile eşk-i terümüz*” matlalı gazel ile birlikte verilmesi ve mecmuada aksi kanaat oluşturacak bir ifade kullanılmaması nedeniyle Niğdeli Hâtifi’ye ait olabileceği varsayılmıştır.

Ser ü sâ mânı terk itsün yoluñda **Hâtifi** gibi
Cihân halkı efendi bî-ser ü sâ mânıñ olsun hep

18

Gazel

(Atik Gürbüz, 2011: 577-578)

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Ârızuñ mihriyle yaqdum sîne-i sûzâna dâğ

Ta' n iderse vechi var hürşîd-i tâb-efşâna dâğ

Ol hümâ-pervâzuñ ey dil murğ-ı vaşlın şayd için
Sîne-i sûzânım üzre na' l ü dâm u dâne dâğ

Keh-keşân u mâh şanmañ gice abdâl-ı felek
Şerha çekmiş yandurup gögsine dervîşâne dâğ

Şanuram pinhân olur ebr-i sepîd içre güneş
Penbelerle sînesinde şubh-dem cânâne dâğ

Nâr-ı hecrüñle tutışduğın görüp ey lâle-ruğ
Meclis-i ğamda birez yandı yağıldı cânâna dâğ

Çanlar ağlar câm-ı bâde şem' yanar yağılır
Söylese sûz-ı dili meclisde yana yana dâğ

Hâtifi şanma habâb-ı bâde bir rûşen fetîl
Yağmağ için devr elinden cânına peymâne dâğ

19

Gazel

(Atik Gürbüz, 2011: 809)

mef' ulü / fâ' ilâtü / mefâ' ilü / fâ' ilün

Olmaz sifâl-i kûyuña yek-ser Çayacuğum

Baş üzre yir ider sere efser Çayacuğum

Lü' lü' dişüñ firâkı ile bağına şadef
Taşlar başar degül dür ü gevher Çayacuğum

Çaşuñ iñende düşmesün alnuñ dürine ter
Zîver bulur dür ile çü hancer Çayacuğum

Dîvâneñ olduğum baş açuk tıydılar meger
Etfâl-i eşk-i ter beni taşlar Qayacugum

Yâr taşuñ ile başını bilmezse Hâtifi
Seng-i cefâñi mîve-i nev-ber Qayacugum

4. Amasyalı Hâtifi (ö. 953/ M 1546 öncesi)

Bu şair hakkında bilinenler, Latifi'nin *Tezkiretü's-Şuara ve Tabsıratü'n-Nüzemâ*'sında verilenlerden ibarettir (Canım, 2018: 554-557). Şairin ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Latifi, bu Hâtifi'yi, İranlı Abdullah Hâtifi'den ayırmak için olsa gerek, “Hâtifi-i Rûmî” lakabıyla anmakta; şairin ticaretle uğraştığını, zarif, arif ve nüktedan bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Amasyalı Hâtifi, hoş görünüşlü, güzel giyinen, yakışıklı ve zampara biridir. Hatta bu zaafi yüzünden bir “*acûze-i sehhâre*”ye tutulmuş, malını mülkünü bu yolda kaybetmiştir. Latifi, eserinde bir “merd-i dâna” tarafından yazılmış, Hâtifi'nin bu macerasının anlatıldığı 17 beyitlik bir de mesnevîyi nakleder.

Latifi ondan “Allah rahmet etsin” diye söz ettiğine göre Amasyalı Hâtifi'nin Latifi Tezkiresinin yazıldığı 953/ M 1546 yılından önceki bir tarihte öldüğü anlaşılmaktadır. Eldeki bilgilere göre Hâtifilerin ölüm tarihlerinin önceliği bakımından ilk sırada olanı Amasyalı Hâtifi'dir. Bu durum, Edirneli Nazmî'nin 940 / M 1533-34'te tertip ettiği *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'inde (Köksal, 2017: 1597) “kadîm” sıfatıyla tanıttığı Hâtifi'nin Amasyalı Hâtifi olabileceğini akla getirmektedir.

Latifi'nin sözlerinden Amasyalı Hâtifi'yi şiirde pek de üretken, yetkin ve meşhur bulmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Latifi'nin Hâtifi'ye dair söylediği “*Ammâ şî'rlle çendân meşhûr ve eş'arı cerâyid-i ebnâ-yı zamânda meşhûr degüldür meger ki kılllet ü nedret üzre vâki' olmuş ola.*” (Canım, 2018: 554) cümlesi, Mustafa İsen tarafından farklı yönde anlaşılmış ve “*Bu özelliklerinin yanında şair olarak da tanınmış ve halk arasında meşhur olmuş biriydi.*” biçiminde günümüz Türkçesine uyarlanmıştır (1999: 220). Şerife Ördek (2015) de Amasyalı Hâtifi için yazdığı biyografide İsen'e dayanarak aynı yanlış anlaşılmayı sürdürmüştür.

Latifi, Amasyalı Hâtifi'nin malını mülkünü kaybetmesiyle sonuçlanan macerayı naklettiği cümlelerinin arasına,

“*Mâl için çift idinme pîre-zeni
Ger boyunca batursa altûna
La'net olsun aña vü mâlına
Mâlı mel'ûn ve kendü mel'ûne*”

kıtasını koyarak anlatımını renklendirmiştir. Söz konusu kıta, İsen (1999: 223) ve ondan yararlanan Ördek (2015) tarafından Amasyalı Hâtifi'ye mal edilmişse de Latifi Tezkiresinde bu şiirin Hâtifi'ye ait olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır.

Latifî Tezkiresinde (Canım, 2018: 554) ve ondan naklen “*Tuhfe-i Nâilî*”de (Şener, 2013: 456) şairin aşağıdaki matlaı şiirlerine örnek olarak verilmektedir:

Matla⁶

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün

Baňa ey sîb-i zeķan olmasa hem-derd ayvâ

Reng-i rûyını neden eyler idi zerd ayvâ

5. Priştineli Hâtifî (16. yy)

Priştineli Hâtifî’ye yer veren ana kaynak Âşık Çelebi’nin “*Meşairu’ş-Şuarâ*”sıdır (Kılıç, 2018: 231). Priştineli Hâtifî, söz konusu tezkire tamamlandığında (976/ M 1568) henüz genç ve “nev-heves” bir şairdir. Genç şair, Âşık Çelebi’yle muhtemelen onun Priştine kadısı olduğu dönemde (957/ M 1550 - 964/ M 1556) tanışmış ve ona şiirlerini gösterme imkânı bulmuştur. Doğum ve ölüm tarihlerini bilmediğimiz Priştineli Hâtifî, bir sipâhinin oğludur. *Meşairu’ş-Şuarâ*’da şairin emsallerine göre kabiliyetli olmasından temkinli ve dengeli bir övgüyle bahsedilmiştir.

Priştineli Hâtifî’nin iki beyti ve Âşık Çelebi’ye yazdığı kasidenin bir bölümünden başka elimizde şiiri yoktur.

1

Beyit

(Kılıç, 2018: 231; Şener, 2013: 457)

mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün

Elinden naħlünüñ seng-i sitem yir tıfl-ı dil her bâr

Şuvarsam n’ola eşkümler nihâl-i mîvedârumdur

2

Matla⁶

(Kılıç, 2018: 231; Şener, 2013: 457; Kaya, 2003: 561)

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

Gevher-i eşküm görüp ol gonce-leb gülse eger

Nazm ider bir rişte-i âle otuz iki güher

3

Âşık Çelebi’ye yazdığı kasidenin bir kısmı¹⁰

(Kılıç, 2018: 231)

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

Buldı zînet Aħmed’üñ dîni ruħı sen âl ile

Şâhid-i şer‘üñ yüzün sensin ağardan her zemân

¹⁰ Bu kasidenin Âşık Çelebi’nin “*Meşairu’ş-Şuarâ*”sında yer alan bu dört beyti haricindeki kısmı şimdilik elde yoktur.

Şems-i şemse olmağa süfreñde dâ'im aş yirür
Süfreñ içre çurş-ı meh eksük gedük bir çurş-ı nân

İşkuña besdür nişân da' vâ ki hod ma' nâ yiter
Şol kaşîdeñ ki redîf olmış durur aña nişân

Tezkireñ alsañ ele girseñ belâgat bâğına
Bende-i cârû-keşüñ ola Sehî ol dem hemân

6. Lapsekili Hâtifi (16. yy)

Lapsekili Hâtifi'den dönemin şair tezkirelerinden sadece Ahdî'nin *Gülşen-i Suarâ*'sında söz edilmektedir (Solmaz, 2018: 303). Buna göre Ahdî, tezkiresini yazdığı sırada Hâtifi “zümre-i mülâzimîn”e mensup genç bir şairdir. Hâtifi akranları arasında tanınıp sevilmekte, şiir erbabı arasında yeteneği takdir edilmektedir. Farsça bilmektedir. Şair hakkında bunlardan başka bir bilgiye rastlanamamıştır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde (TEİS, tarih yok) diğer Hâtifilerin tek tek ele alınıp Lapsekili Hâtifi'den hiç söz edilmemesi dikkat çekicidir.

Lapsekili Hâtifi'nin eldeki tek şiiri şu gazel parçasıdır:

(Solmaz, 2018: 303; Şener, 2013: 455-456)

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Her kaçan ' aşık maḥabbet ' âleminden ursa lâf

Aşlı vardır anı sen ey müdde' î şanma güzâf

Vaşf idicek kâmet-i şimşâduñı gülşende bâd

Lerze tutdı ' ar ' arı vü serve geldi inḥirâf

Bağrına başar tekellüfsüz alup ma' şûkını

Kağrı ' aşık kim ola âyîne gibi kalbi şâf

B. Hangi Hâtifi'ye ait Olduğu Tespit Edilemeyen Eserler / Şiirler

Taradığımız nazire ve matla mecmualarında, şair tezkirelerinde, arşivlerde “Hâtifi” mahlaslı bir şair veya müellif tarafından yazıldığı belirtilen ama hangi Hâtifi'ye ait olduğunu tespit edemediğimiz 1 kaside, 1 müseddes, 2 kıta, 6 matla, 10 gazel mevcuttur. Bunlara, yine hangi Hâtifi tarafından yazıldığı bilinmeyen, “*Râhatü'l-Ervâh*” adlı müstakil eseri ilave edebiliriz.

Aşağıda söz konusu ürünlerin içeriği, kaynak mecmuanın veya tezkirenin tertip tarihi, Hâtifi mahlaslı şairlerin biyografileri birlikte değerlendirilecek; bu ürünlerin müellifine / şairine dair belirsizlik tamamen giderilemese de bu belirsizlik alanı daraltılmaya çalışılacaktır. Şairinin kimliği hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan şiirler ise bir arada verilecektir.

Manzum Ürünler

Hangi Hâtifi Tarafından Yazıldığına Dair Kısıtlı Bilgi Bulunan Şiirler

Kaside (Gedik 2022: 153-224)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 844/16 numarayla kayıtlı 26 beyitlik aşağıdaki kaside, "Hâtifi" mahlaslı bir şair tarafından II. Bayezid'e (ö. 918/ M 1512) medhiye olarak yazılmıştır. Şair kasidesinde yıllardır çektiği sıkıntının bitmesini, suçunun bağışlanmasını talep etmektedir. Bu sıkıntı ve suçun mahiyeti şimdilik belli değildir.

Edirneli, Niğdeli, Priştineli ve Lapsekili Hâtifilerden kiminin bu kaside yazıldığında henüz dünyaya gelmemiş olduğu, kiminin de şiir yazacak çağa erişmediği biyografilerinden anlaşılmaktadır. Buna göre aşağıdaki kaside Ankaralı Hâtifi, Amasyalı Hâtifi veya varlığından haberdar olmadığımız başka bir Hâtifi'nin kaleminden çıkmış olmalıdır.

Der medh-i Sultânü'l-Berreyn ve Hâkânü'l-Bahreyn Sultân bin Sultânü's-Sultân Bâyezîd bin Mehemmed Hân¹¹

mef'ûlü / fâ'îlâtü / mefâ'îlü / fâ'îlün

İy mihr-i maṭla' -ı eḫadiyet meh-i cemâl

‘Anḳâ-yı Ḳâf-ı maḡrib-i vaḫdet şeh-i celâl

V’ey Rûḫ-ı Ḳuds ü tûṭî-i ḳand-i ney-i ezel

V’ey ‘andelîb-i gülşen-i esrâr-ı lâ-yezâl

Ḥaydar-kef ü Ḥüseyn-ḫimâyet Ḥalîl-ḫû

Aḫmed-cemâl ü ‘Îsâ-kerâmet Ḥasan-ḫışâl

Bû Bekr-i Şıdk u ‘âlî-‘inâyet ‘Alî-livâ

‘Osmân-nesîb ü ‘Ömer-heybet Ḥızır-ḫayâl

Nâmında ism-i mün‘im-i zamm itse Zeyd ü ‘Amr

Bil Zeyde ‘umrehû oḳınur mâlehû zevâl

Ger ism-i a‘zama ide meknûndan nüzûl

Peydâ ola ḫaḳâyıḳ-ı insân-ı ber-kemâl

Envâr-ı şem‘-i fikretine germ olup umar

Ṭâvûs-ı ‘aḳl-ı kül yaḳa pervâne bigi bâl

Derbân ḫarîm-i ḫilmine lâyıḳ degül Zuḫâl

Mirrîḫ ra‘d-ı heybeti altında pâ-y-mâl

¹¹ Kaside metni, Nusret Gedik (2022) makalesinden alınmıştır.

Baksañ hayâsı hâyına âb-ı hayâta ‘ ayn
Görseñ vaqâr-ı Kâfına bir nokta biñ cibâl

Qadri semend-i sümmine gil-pâre cirm-i fers
Çevgân u gûyı sırrına meydân-ı ‘ arş tâl

Yâ Rab ne şâh olur ki rikâbmca şehlerüñ
Ednâ gulâmı kayşer ü fağfûr u Sâm u Zâl

Yaylar binince hînk-i çehâr yeng ü şeş revâk
İlgâr öñiñce cündine eyvân u heft-bâl

Tîğ-ı sefid-i pertavidür berķ u gûy-ı ra‘ d
Bârân-ı tîr-i şâ‘ iķa *min ğaymi incizâl*

Gülzâr-ı luţf içre kemîn ğonce heşt cinân
Meydân-ı qahr çâhına bir çeh yidi nekâl

Ger kils-i gerd-i cevheri tarķ ola Zühre‘ye
Süfl-i Zuhal‘de göstere bir şems-i indimâl

Kilk-i güher-feşânı eger reşş ide nuķûd
Aħkâm-ı ğaybdânına reşk ide Dânyâl

Gitdi dem-i luţf-ıla devrândan zâlâm
Geldi nesîm-i ‘ adliyile dehre i‘ tidâl

Yâ Rab ne dil-ile ideyin medħ-i şâhı kim
Şânında dîndi ekmel-i esrâr-ı her kemâl

Faķrum bigi çok olduğıçün vaşfuñ iy ğanî
Deynüm bigi edâsı olupdur igen muħâl

Şuçın bağışla **Hâtifi** üftâdenüñ şehâ
Yıllar durur yoluñda çeker hüzn ü ibtizâl

Qan oldu tüt arada şehüñ kân-ı ‘ afvı kim
Raħm itmek idi ‘ âdet-i şâhân-ı zü‘l-hışâl

Murğ-ı hevân olana şehâ bâ-teħallaķu

Hulk-ı İlahî sırrın irür kıoma fi'l-melâl

İy hâce kime yüz urayın ben gedâ bugün
Kapuñdan uma çünkü kıamu bî-nevâ nevâl

Yâd itdügince ism-i Raħîm'i kıamu 'ibâd
Raħm eyledükçe cümle 'ibâda o Zü'l-celâl

Tutsun şerefde zât-ı şerîfüñi ol Kerîm
Tab' uñ müşevveş olmasun ez-ţurre-i melâl

Tâ tâli' arz-ı necm-i semâda tulû' ide
'Ömrüñ günine zerrece Haķ virmesün zevâl

Âmîn Yâ Rabbe'l-'Âlemîn bi-ħaķķi Muħammedin ve 'âlihî ecma'în

Gazel (Cengiz, 2023:141-142)

Olcaı Cengiz, aşığıdaki gazelin alındığı mecmuanın tahminen 1557-1564/6 yılları arasında tertip edildiğini söylemektedir (2023: 9). Öyleyse gazelin, o yıllarda henüz genç yaşta iki şair olan Priştineli Hâtifi veya Lapsekili Hâtifi tarafından yazılmış olma ihtimali zayıftır.

mef'ûlü / fâ'îlâtü / mefâ'îlü / fâ'îlün

Gördükçe la'l-i leblerini cân feraħlanur
Kılsa nazar cevâhire insân feraħlanur

Bülbüllerüñ figânına güller şafâ sürer
'Uşşâķ nâle eylese ħûbân feraħlanur

Güller ruħı şafâsına ħayrân olup güler
Gonce dehânı şevķine ħandân feraħlanur

Ķan döküp ağlar isem o dil-ber gülümsenür
Âh idüp inler isem o dil-ber feraħlanur

Bir şi'r-i dil-güşâ didüñ iy **Hâtifi** yine
Kim ħamgîn olup oķısa yârân feraħlanur

Gazel (Gıynaş, 2013: 2184; Özer, 2012: 128-129; Kaya, 2003: 991; Kadıoğlu, 2018: 322)

Aşağıdaki gazel, *Pervane Beg Mecmuası*’ndan (Gıynaş, 2013: 2184) başka *Mecmû’a-i Nezâir*’de (Özer, 2012: 128-129) ve *Mecmû’a-i Eş’âr*’da¹² yer almaktadır. Ayrıca Ali Emiri’nin “*Tezkire-i Şu’arâ-yı Âmid*”inde (Kadioğlu, 2018: 322) “Halife” adlı şairin biyografisi dâhilinde ve Hisâlî’nin *Metâli’un-Nezâir*’inde (Kaya, 2003: 991) gazelin matla beytine yer verilmiştir. Buna göre gazelin, *Pervâne Beg Mecmuası*’nın derlendiği 968/ M 1560 yılında henüz genç yaşta iki şair olan Priştineli Hâtifi veya Lapsekili Hâtifi tarafından yazılmış olma ihtimali zayıftır.

mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün
 Gice yâri görüp bir bâliş-i zer-kâre yaşdanmış
 Didüm mâhı görüñ kim günbed-i devvâre yaşdanmış

Irağdan görinen şanma bulutdur her seher cânâ
 Benüm ol âh-ı şeb-gîrüm-durur kühsâre yaşdanmış

Bükâdan şol kadar çeşmüm kızardı künc-i miñnetde
 Gören müjgânım içre dir güli gör hâre yaşdanmış

Gice bir ‘âşıkı gördüm kapuñda kıddi ham olmuş
 Irâğdan halkadur şandum der-i dildâre yaşdanmış

Şanuram **Hâtifi** nakş eylemişler bir perî şeklin
 Göricek sâye-i dildârumı dîvâre yaşdanmış

Gazel (Gıynaş, 2013: 566-567; Kaya, 2003: 187)

Aşağıdaki gazel gözden geçirdiğimiz kaynaklardan *Pervane Beg Mecmuası*’nda tümüyle ve Hisâlî’nin *Metâli’un-Nezâir*’inde (Kaya, 2003: 187) sadece matlaıyla karşımıza çıkmıştır. Bu gazelin de, *Pervâne Beg Mecmuası*’nın derlendiği 968/ M 1560 yılında henüz genç yaşta iki şair olan Priştineli Hâtifi veya Lapsekili Hâtifi tarafından yazılmış olma ihtimali zayıftır.

fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilün
 Bir yañadan guşsa vü ğam bir yaña cevr-i habîb
 Bunlaruñ kañısına tâtakat getürem ben ğarîb

Bu oñulmaz derdüme gel kaşd-ı tîmâr eyleme
 Kim benüm dermânım ölmekdür bu yolda ey tabîb

Kendü derdin ağlamaz ‘ışkıñda ol gül yüzlünüñ
 Hemzebânımdur benüm hâlümü ağlar ‘andelîb

¹² Mecmû’a-i Eş’âr (Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 458-2): 28a.

Bahtiyâr olmaduğı yıtmez mi eksüklüye kim
Döndürür yüz bir yaña artuğluğı ol dildirîb

Hâtifi küs şâli‘ üne kimseden bilme ezel
İllere řâdi saña derd ü belâ olmuş naşîb

Gazel (Köksal, 2017: 1597; Gıynaş, 2013: 4914)

Edirneli Nazmî'nin *Mecma‘u'n-Nezâ'ir*'inde Hâtifi mahlaslı şair veya şairlerce yazılmış üç nazire vardır. Bunlardan ikisi “Nazîre-i Hâtifi” ve aşağıdaki, “Nazîre-i Hâtifi-i Kadîm” başlıklarıyla verilmektedir. Edirneli Nazmî böylece bu nazirenin şairinin yaşının büyüklüğünü veya önceki kuşağa mensup olduğunu vurgulamıştır. Bu şiir Pervane Beg Mecmuası'nda da yer almaktadır. “Kadîm” sıfatıyla anılan şairin Amasyalı Hâtifi olma ihtimali yukarıda tartışılmıştı, buna bağlı olarak aşağıdaki şiirin Amasyalı Hâtifi tarafından yazılmış olma ihtimali kuvvetlidir.

Mecma‘u'n-Nezâ'ir'in h. 940 yılında tertip edildiği (Köksal, 2017: 21) düşünülürse, bu gazelin daha sonraki yıllarda eser vermeye başlayan Niğdeli Hâtifi, Lapsekili Hâtifi ve Priştineli Hâtifi'ye ait olamayacağı görülür.

fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilün
Bâd-ı âhumdur yıķan bu ‘ ömrümüñ bünyâdını
Âteş-i ğamdur yaķan gönlüm ģarâbâbâdını

Yirde bir ģamģâne bünyâd itdüm ey bâd-ı ecel
Eyler iseñ vaķtidür anuñ mübârek-bâdını

Gerçi kim şeydâlığı Mecnûn'dan öğrenmişdi dil
Şan‘ atın arturdu şimdi geçdi ol üstâdını

Ra‘ d eģân eyleyüp döker bulutlar göz yaşın
Kûhlar Ferhâd’uñ añduķça kaķan feryâdını

Gördüği dildâra meyl itdüği için **Hâtifi**
Ķalb ģomiřlardurur ol derdmendüñ adını

Gazel (Köksal, 2017: 112-113)

Edirneli Nazmî'nin mecmuasında yer bulan aşağıdaki gazelin, mecmuanın tertip edildiği 940/ M 1533 yılından sonra eser vermeye başladıkları için Priştineli Hâtifi veya Lapsekili Hâtifi tarafından yazılma ihtimali zayıftır. Dolayısıyla bu gazeller diğer Hâtifilerden biri tarafından yazılmış olmalıdır.

fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilâtün / fâ‘ ilün
 Tîr-i müjgânuñ ki olmışdur ecel peykân aña
 Çok mıdur teslîm olursa günde yüz biñ cân aña

Dâne dâne eşk-i hûnînüme çeşmüm gûyiyâ
 Tâs-ı saqqâdur ki konmuş sübha-i mercân aña

Çeşmün âhû-yı riyâz-ı hüsn olaldan dil-berâ
 Nâfe-i pîçîdedür bu zülf-i müşk-efşân aña

Dûstum zülfün hevâsında ölürsem luğ idüp
 Kâse-i kellem alup zeyn idesin reyhân aña

İtlerünle seyr ider kûyuñda gördüm dün raķîb
 Biz dururken haķ degül bu kađr-i ‘âlî-şân aña

Haste gönülüm künc-i miñnetde ölürdi yaluñuz
 Ger hayâlün olmasa her şeb gelüp mihmân aña

Hâtifi’ye gelmesün diñ zaħmete girüp ecel
 Tıtalum gelmiş ne alur ne kodı hicrân aña

Gazel (Köksal, 2017: 802)

Revânî’ye nazire olarak yazılan bu gazelin de Edirneli Nazmî’nin mecmuasının tertip edildiği 940/ M 1533 yılından sonra eser vermeye başlamış olan Priştineli Hâtifi veya Lapsekili Hâtifi’ye ait olma ihtimali zayıftır.

mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün
 K̄ara zülfüne dil bağlayalı kılca karârum yoķ
 Leb-i la‘ lüne cân virmekde hergiz iħtiyârüm yoķ

Muħaķkaķdur keder virmek kulûba hağt-ı reyhânun
 Benüm âyîne-i kalbümde şanma kim ğubârüm yoķ

Şebâtı yoķ sürûruñ bir büt-i her-câyiye beñzer
 Ğam-ı cânâneden şâbit-kağem bir ğam-ğüsârüm yoķ

Kemâl-i fazl ile ‘ işķum güneşden gerçi rüşendür
 Velî zerre kağar sen meh kağında i‘ tibârüm yoķ

Senüñ bu **Hâtifi** gibi kuluñ hâdsüz durur ammâ
Benüm sen server-i hûbân gibi bir şehryârum yok

Kıt'a (Kılıç, 2018: 294-295)

Aşağıdaki şiir, “Kâtibi” mahlasıyla şiir yazan Seydî Ali Çelebi’nin 947 yılında yaptırdığı kasrına “Hâtifi Çelebi” tarafından düşülen tarihtir. Şiire konu olan kasrın yapılış tarihi, şairinin “çelebi” unvanıyla anılması ve Hâtifi mahlaslı şairlerin biyografileri birlikte ele alındığında bu kıtanın Edirneli Hâtifi veya Ankaralı Hâtifi’ye ait olma ihtimali yüksek görünmektedir.

fe‘ûlün / fe‘ûlün / fe‘ûlün / fe‘ûl
Binâ itdi bir cây-ı cennet-mişâl
Gulâm-ı Hudâ ya‘ni Seydî ‘Alî
Görüp **Hâtifi** didi târîhîni
Sa‘âdet maqâmı mekân-ı ‘alî

Hangi Hâtifi Tarafından Yazıldığına Dair İpucu Bulunmayan Şiirler

Müseddes

Millî Kütüphane’de *06 Hk 110* numarayla kayıtlı mecmuanın 96b sayfasındaki “Müseddes-i Hâtifi” başlıklı aşağıdaki şiirin hangi Hâtifi’ye ait olduğu tespit edilememiştir:

fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe‘ilün
Ey benüm bürc-i melâhatda meh-i tâbânüm
Ra‘d-veş gök yüzini maḥv itdi yine efgânüm
Nice bir yaş dōke bu dîde-i hûn-efşânüm
Aldı ğam âteş-i derd-i dille bir yânüm
Ey benüm ḥüsn serîrinde şeh-i hûbânüm
Nice bir olmaya ta‘mîr dil-i vîrânüm

Nice bir bize cefâ ola vü aġyâra vefâ
Nice bir ġayriye luḡ eylesün bize ezâ
Nice bir hemdemimiz eylesün derd ü ‘anâ
Nice bir aġladasun ḥasret ile şubḥ u mesâ
Hiç düşer mi saña bu dîde-i hûn-efşânüm
Başuma yağdura bârân-ı belâ sulṭânüm

Kendüni hemdem-i aġyâr idesün lâyıḳ mı
Hem-nişînüñ gül iken ḥâr idesün lâyıḳ mı
Bülbülüñe ey yüzi gül zâr idesün lâyıḳ mı
Yirüni firḳatile nâr idesün lâyıḳ mı
Âh kim odlara yandı ġam odıyla cânüm

Feryâd ideyin derd-i dilümden hânım

Geçme ağıyla luğf eyle benüm yanumdan
Geçürürsün beni kormum budurur cânımdan
Kuluñ umar mı idim hiç bunı sulñanumdan
Halk-ı ‘âlem uyumaz giceler efgânımdan
Luğf idüp ney gibi inletme dil-i nâlânım
Yoluña gelmesün eşküm gibi dökme kanım

Hâtifi bendeñün itme işini nâle vü âh
(...) zulm eylesün her dem ey şâh
Luğf idüp ‘ayn-ı ‘inâyetle bana eyle nigâh
Dostum zerre kadar itdümse cürm ü günâh
Tîğ-ı hicrân ile çâk ola (...) ey cânım
Hañçer-i gamzeñ ile yire dökülsün kanım

Gazel (Acar, 2023: 179-180)

Ekseriyetle 16 ve 17. yüzyıl şairlerinin ürünlerinin yer aldığı, 1011/ M 1603 – 1029 / M 1619 arası dönemde tertip edilmiş bir mecmuada yer alan aşağıdaki gazelin hangi Hâtifi’ye ait olduğu tespit edilememiştir.

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
Zülfüñ ol ‘ağğara beñzer ‘anber-i sârâ şatar
Hâl-i müşğînün yanında habbetü’s-sevdâ şatar

Çarsû-yı hüsn içinde ol cefâsı çok nigâr
Ben faķîre cevr ü şîve nâz u istiğnâ şatar

Devr-i la‘ lünde ruhuñla kâmetün vaşf eyleyen
Güyyâ mey-hânede nağl-i gül-i hamrâ şatar

Tende nâfuñ seyr iden ey sîb-i gâbgâb didigüm
Şan meyân-ı penbede mîve-fürûş ayvâ şatar

Çeşm ü la‘ l ü zülf-i yâri vaşf idel’den **Hâtifi**
Gonce vü zülf-i nigâr u nergis-i şehlâ şatar

Gazel (Toprak, 2023: 361-362)

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün
Kûy-ı miñnet içre bir gam-hânedür gönüm benüm

Dest-i hasretle yıķık vîrânedür gönlüm benüm

Gâh ‘âşık gâh zâhid gâh şâh ü geh gedâ
Bulmadum ‘âlemde hîc cânândur gönlüm benüm

Bir saçı Leylâ nigârı görsem dil Mecnûn olur
Hîc kıovarı yok ‘aceb dîvânedür gönlüm benüm

Ey güzeller şâhı dilden eksik olmaz derd ü ğam
Devletünde şimdi hemân hânedür gönlüm benüm

Görse her meh-pârenün dil vuşlata cânlar virür
Şem‘-i hüsn-e **Hâtifi** pervânedür gönlüm benüm

Gazel (Toprak, 2022: 411)

fe‘ilâtün / mefâ‘ilün / fe‘ilün
Tîĝ-i devrân boyadı kıana beni
Cevr-i cânân kıoyurdu cânâ beni

Bilmezem fûrkatüne n’itdüm ki
Kıodı ğam içre câvidâne beni

Gözlerün itdi ey kemân-ebrû
Ğamzeñ oķlarına nişâne beni

Ne için kıulluĝa kıabûl itmez
O şeh-i hüsn-i râygâne beni

Yüz urup ayaĝına düşdüķçe
Aldum alup atar tîr-bâne beni

Baħr-ı ğamda kenâre ümîd kıaçsa
Mevc-i ‘aşkıun şalar miyâna beni

Hâtifi bir kıul ider âdemi yok
O şehensâh-ı kâmurâna beni

Gazel

Aşāıdaki gazel Millî Kütüphanesi’de “06 Mil Yz A 5544/3” kayıt numaralı “*Mecmû‘a-i Eş‘âr*”ın 146a yapraĝında “Be-cenâb-ı Hâtifi” başlıĝıyla yer almaktadır. Bu gazelin de hangi Hâtifi’ye ait olduĝu tespit edilememiştir.

mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün / mefâ‘ilün

Bu halkuñ kimi manşıb kimi mâl-ı bî-gerân ister
Benüm şûrîde gönlüm bir cüvân-ı nüktedân ister

Vişâl-i yârdan ey dil şaşın kaç -ı ümîd itme
Olur şabr eyle elbetde dahı ammâ zamân ister

Metâ‘ -ı vaşl-ı yâre müşteriysen sen de ey hâce
Bu bâzâr-ı maḥabbet zerle olmaz naḫd-i cân ister

Dehânıyla miyânı sırrını fehm itmege ‘âşık
Vücûduñ maḥv idüp ‘âlemde bî-nâm ü nişân ister

Ṭarîḫ-i ‘ışka ey dil ger ḫadem başduñsa bî-bâk ol
Bu râhuñ şartı evvel baş ü cânı der-miyân ister

Olur ol mürşid-i ‘ışkuñ yolında ḫulı ḫurbânı
İki ‘âlemde şol kimse ḫayât-ı câvidân ister

Şorarsañ **Hâtifi** ḫâlüñ o bir didâra ‘âşıkdur
Aña ‘arz eyleme vâ‘ iz ne ḫûrî ne cenân ister

Kıt’a (Dertligarip, 2021: 159-160)

18. yüzyılda tertip edilmiş bir şiir mecmuasında yer alan aşağıdaki kıtanın hangi Hâtifi’ye ait olabileceğine dair bir emare bulunamamıştır.

fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

Dün yine bir yâr ... didi kim ey Hâtifi
Gel me‘ânî defterin ḫarf it beyân-ı mustaḫîm
Lafzu’llâh söylemege me’ûl olur mı sözün hiç
Ben didim kim bu nedir *estağfirullâh el-‘Azîm*

Matla (Gürbüz M., 2011: 551)

Aşağıdaki 3 matla, Kâbilî tarafından 16. yüzyıl şairlerinin şiirlerinden oluşturulmuş “*Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş’âr*” adlı matla mecmuasında yer almaktadır. Bu beyitler “Hâtifi” mahlasını taşıyan altı şairden herhangi birine veya aynı mahlaslı şimdiye dek bilinmeyen başka bir şaire ait olabilir.

mef‘ûlü / fâ‘ilâtü / mefâ‘ilü / fâ‘ilün

Bûstân-ı şeynde güzelüm bâḡbân-ı nâz
Ḫaddün bitürimedi bir serv-i ser-firâz

Matla (Gürbüz M., 2011: 860)

fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün

Serv-kaç üzre ' izâruñ senün iy tâze nihâl

Beñzer ol gül-bün-i mevzûnuña virmiş gül-i âl

Matla (Gürbüz M., 2011: 1187)

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Hüsne mağrûr olma gel cevritme baña ey nigâr

Çün bilürsin dâ'imâ dünyâ degüldür ber-qaâr

Matla (Kadioğlu, 2018: 291; Kaya, 2003: 296)

Ali Emiri'nin " *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*" i ve Hisâli'nin *Metâli'un-Nezâir*'inde Hâtifi'nin bu matlaı da zikredilmektedir. Ancak söz konusu şairin hangi Hâtifi olduğunu tespit etmek mümkün değildir.

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Ğam yeme ger hizmetinden yârin oldunsa ba' id

Her firâkıñ bir vişâli vardır olma nâ-ümîd

Matla (Kaya, 2003: 129)

Bu matla Hisâli'nin *Metâli'un-Nezâir*'inde yer almaktadır:

fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

Çün felek kıldı beni gün yüzlü cânândan cüdâ

Yiridür şimdengerü ger ola ten cânndan cüdâ

Matla (Kaya, 2003: 811)

Bu matla da Hisâli'nin *Metâli'un-Nezâir*'inde yer almaktadır:

Kaçan ol la' l-i revân-bağşile cânân görünür

Ka'lib-i mürde-i dil-dâdelere cân görünür

Terci-i bent

Almanya Gotha Araştırma Kütüphanesi'ndeki (Forschungsbibliothek Gotha) *Ms.orient T5/2* ve *Ms.orient T22-III-(2)* kayıt numaralı şiir mecmualarında da "Hâtifi" mahlaslı şairlerce yazılmış iki terci-i bent yer almaktadır¹³. Ancak bu mecmuaları görmek şimdilik mümkün olmadığı için söz konusu şiirlerle ilgili bir sonuca varılamamıştır.

"Râhatü'l-Ervâh" adlı Mensur Eser

¹³ Kütüphane kataloğunda terci-i bentler " *Abdurrahman Hâtifi*" adına kaydedilmişse de bu hususa temkinli yaklaşmak gerekir. Söz konusu mecmualarla ilgili ayrıntılı bilgiye bu bağlantıdan ulaşılabilir: <https://www.qalamos.net/content/index.xed>

Hâtîfî mahlaslı biri tarafından yazıldığı kesin olarak bilinen tek müstakil Türkçe eser, Berlin Devlet Kütüphanesinde *Ms. or. quart 1522* numarayla kayıtlı olan ve hazırlamakta olduğumuz doktora tezinin konusunu teşkil eden “*Râhatü’l-Ervâh*”¹⁴ adlı eserdir. Şair tezkirelerimiz ve diğer biyografik kaynaklarımızda, ülkemizdeki kütüphanelerin kataloglarında bu esere dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. 935/ M 1528 yılında Hama’da kaleme alınan “*Râhatü’l-Ervâh*” 106 varak hacminindedir. Nüsha sonundaki kayıttan¹⁵ eserin müellifinin hattı olduğu anlaşılmaktadır. Hâtîfî eserini o dönemde Hama sancağında alaybeyi olan Seydî Ali Bey’e sunmuştur. Eserin bundan başka bir nüshası şimdilik tespit edilememiştir. Yapıca *Halbetü’l-Kumeyt*¹⁶, *Çuṭbu’s-Sürûr*¹⁷ gibi Arapça eserlere benzemesine ve bazı bölümlerinin tercüme niteliği taşımasına rağmen “*Râhatü’l-Ervâh*”ın telif yönü ağır basan bir eser olduğu söylenebilir.

Hâtîfî, “*Râhatü’l-Ervâh*”ın ilk sayfalarında şarap adları arasında “râḥ”ı da zikreder (RE: 3b) ve Ebu Nüvas’ın bu ad için “râḥatü’l-ervâḥ ve miftâḥü’l-efrâḥ” lakabını kullandığı bilgisini verir (RE: 4a). Dolayısıyla eserini isimlendirme konusunda Ebû Nüvas’tan yararlandığı açıktır. “*Râhatü’l-Ervâh*” adı “Ruhların Rahatı” anlamına gelmektedir. Hâtîfî niçin bu adı tercih ettiğini “*Rûḥ-perver şaḥîfe olduğuyçün / Didim adına Râhatü’l-Ervâḥ*” mısralarıyla açıklar (RE: 106a).

Mensur bir eser olan *Râhatü’l-Ervâh* (1) şarap çeşitleri ve adları; (2) şarabın bulunuşu; şarap içmenin faydaları; (3) dostluk ve sohbet meclislerinin ahvali; (4) Emevi sultanlarının şaraptaki hâlleri ile Abbasi halifelerinin sohbetteki fiilleri; (5) saki’nin evsafı ve adabı; (6) saz ve avazın meclisteki rolü; (7) bahar, çiçekler, kış mevsimi konulu şiirler, ahbabı şarap meclisine davet için yazılmış kıta ve mektuplar, felekiyata dair şiirler, muhtelif konularda yazılmış kıta, nasihat ve beyitlerden oluşan yedi “bâb”dan ve (8) “*Der-beyân-ı tevbe-i erbâb-ı zevk ve aşḥâb-ı şevk*” başlıklı hatimeden oluşur. Bu bölümler yerine göre “*latife, nükte, nasihat, fâyide, hikâyet*” başlıklı anekdotlar ve ağırlıkla Türk edebiyatından seçilmiş manzum parçalarla zenginleştirilmiştir. İçeriği yönüyle *Râhatü’l-Ervâh*’ı şarap ansiklopedisi, mensur sakiname veya hamriyyat türünde bir eser olarak nitelemek mümkündür.

Râhatü’l-Ervâh, birkaç husustan başka yazarına dair çok fazla doğrudan bilgi vermemektedir. Ancak eserdeki bazı ipuçlarının yorumlanmasıyla müellif hakkında birtakım bilgilere ulaşılabilir:

a) Hâtîfî ve Edirne: *Râhatü’l-Ervâh*’ın şarabın ne miktar içilmesi gerektiğiyle ilgili bahsinde Edirne Beylerbeyi Medresesinden ‘Abdî Çelebi adlı bir danışmendin ölümle sonuçlanan şarap bağımlılığı hikâyesine yer verilmiştir (RE: 26a). Metindeki canlı ve gözleme dayalı anlatımından hareketle Hâtîfî’nin Edirne’de söz konusu medresede öğrencilik veya hocalık vesilesiyle bulunduğu ve bu hikâyedeki olaya tanıklık ettiği sonuçlarına ulaşılabilir.

b) Hâtîfî ve Hama: Hâtîfî, *Râhatü’l-Ervâh*’ta, kendisine hamilik yapan Mir Çavuş Ahmed’i nezaketi ve cömertliğinden dolayı sitayiş ve rahmetle anmaktadır (RE: 94b-95a). Nasıroğlu,

¹⁴ HÂTİFİ Abdurrahman, *Râhatü’l-Ervâh*, Ms. or. Quart. 1522, Tübinger Depot der Staatsbibliothek (Götz, 1968: 395-396).

¹⁵ “Ketebehu mü’ellifehü’l-fakîr Hâtîfîyyü’l-ḥakîr ḥidmeten li-ḥazreti faḥri’l-ahâlî ‘Alî Beg” (RE, 106a)

¹⁶ Şemsüddin Muhammed b. El-Ḥasanü’l-Nevâcî, *Kitâbü Halbetü’l-Kumeyt*, Kahire (Ezher) h.1357/m.1938.

¹⁷ Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Ḳâsım er-Rakîk el-Ḳayrevânî, *Çuṭbu’s-Sürûr fî Evşâfi’l-Ḥumûr*, Bağdat – Beyrut 2010.

bu şahsın 928/ M 1522 yılından itibaren Hama ve Humus vilayeti sancakbeyliği yaptığını (2014: 20) ve bu görevin 933/ M 1527 yılında başka birine geçtiğini söyler (2014: 171). Bu bilgiler ile Hâtifi'nin 935/ M 1528'de onu rahmetle yad etmesi birlikte değerlendirildiğinde Mir Çavuş Ahmed'in 933/ M 1527'de öldüğü anlaşılmaktadır. Hâtifi, *Râhatü'l-Ervâh*'i Hama şehrinde 935 yılı Receb'inden Ramazan'ına kadar olan altmış gün (yaklaşık olarak 11 Mart 1529 – 8 Mayıs 1529 arası) içinde yazdığını belirtmektedir (RE: 99b, 100a, 106a). Buna göre eserin müellifi olan Hâtifi'nin Mir Çavuş Ahmed'in ölümünden 935 yılı Ramazan'ına kadar en az bir yıl süreyle Hama'da bulunduğu anlaşılmaktadır.

c) Hâtifi'nin Eğitimi: Arapça ve Farsça alıntı şiirler, bizzat Hâtifi'nin bu dillerde yazdığı bölümler ve bu dillerde yazılmış eserlerden çeviriler *Râhatü'l-Ervâh*'ta sık sık karşımıza çıkmaktadır. Müellifin tıp, coğrafya, mutfak kültürü, botanik, musiki, astronomi, felsefe, edebiyat, tarih, eğlence kültürü gibi çok geniş sahalara yayılan bilgi birikimi eserinde gözlemlenmektedir. Buna göre *Râhatü'l-Ervâh* müellifi Hâtifi'nin iyi bir medrese eğitim aldığı ortadadır.

d) Revânî'nin Etkisi: Hâtifi eserini yazma sebebini dostlarının kendisinden “*hamruñ sâyir eşribeden ziyâde kemâlin ve tafşîl itmeyüp icmâlin aĥvâlin taĥrîr idüp taĥrîr eylemeyi*” istemeleri olarak açıklamaktadır; dostlarının Hâtifi'ye bir de şartı vardır: “*nazm olmaya nesr ile söyleyem*” (RE: 3a). Nesir ile yazma şartı Revânî'nin 926 /M 1520'den önce yazdığı “*sâkinâme türünün Anadolu'daki yeni bir hüviyete bürünmüş, müstakil bir eser halini almış ilk başarılı örneği*” (Canım, 2009) olan *İşretnâme*'sinden ayrı durma kaygısından doğmuş olabilir. Hâtifi hem Revânî'nin açtığı yoldan ilerlemiş hem de *Râhatü'l-Ervâh*'ın özgünlüğünü korumak istemiştir. Hâtifi'nin Revânî'yi takip edip eserlerini beğendiğinin bir kanıtı da onun bir kasidesinin nesib kısmını *Râhatü'l-Ervâh*'a almasıdır (RE: 83a-83b).

e) Hâtifi'nin Beslendiği Bazı Kaynaklar: Hâtifi, eserini “*defâtir-i zürefâ ve nevâdir-i nüdemâyî seyr eyleyüp ba'zî 'Arabî ve Fârisî risâleleri ve ĥamriyyât-ı şu'arâda olan vaşf-ı piyâleleri görüp mümkün oldukça daĥi nesne ziyâde eyleyüp*” yazdığını ifade etmektedir (RE: 3a). Nevâcî'nin *Ĥalbetü'l-Kumeyf*'i, Raĥîk el-Ķayrevânî'nin *Ķuĥbu's-Sürû'*ü müellifin yararlandığı ana kaynaklar arasındadır.

f) Hâtifi'nin Dine Yaklaşımı: *Râhatü'l-Ervâh*, müellifinin mezhebine veya varsa tasavvufi bakımdan eğilimine dair bir ip ucu vermemektedir. Hâtifi, İslam'ın içki yasağının toplumsal hayata ne kadar yansıdığını dengeli bir tavırla anlatmakta; eserinin tamamen dinî nitelikte kalmasını da dinî hükümlerle çelişmesini de istememektedir. Bir taraftan - çoğu hatime kısmında olmak üzere - iktibas veya telmih yoluyla âyet (RE: 2b, 9a, 22a, 94a, 95a) ve hadislere (RE: 6a, 79b, 103a, 104b...) başvururken diğer taraftan Bizans elçisinin Harun Reşid'e yönelik şu iğneleyici sorusuna yer verebilmektedir: “*Yâ Emîrû'l-mü'minîn ĥikmeti nedür ki şarâb ve laĥm-ı ĥinzîr mezhebünüzde ikisi de ĥarâm iken bunu içüp anı yimezsiz?*” (RE: 66b).

g) Hâtifi'nin Edebiyat Bilgi ve Birikimi: Hâtifi'nin yaptığı manzum alıntılardan hem kendinden öncesinin hem de yaşadığı dönemin şiirine hâkim olduğunu görmekteyiz. Arap edebiyatından Ahtal, Ebu Nüvas, Yezid b. Muaviye; Fars edebiyatından Hâfız, Firdevsî, Abdullah Hâtifi ve Türk edebiyatından Zâtî, Necâtî Beg, Ahmed Paşa, Revânî, Taci-zâde

Cafer Çelebi, Mâ(y)ilî, Âhî, Karamanlı Nizâmî gibi şairlerin eserlerinden alıntılar yapmaktadır. Aynı zamanda “münavebe, latîfe, hikâyet, nükte, rubâ‘î, kıt‘a, kaside vb.” edebî terimleri de yerli yerinde kullanmaktadır.

h) Hâtifi’nin Nesirdeki Yeteneği: *Râhatü’l-Ervâh*, Hâtifi’nin nesirdeki ustalığına delildir. Süs ve secinin tasvirî bölümlerde yoğunlaştığı; tahkiyevî bölümlerde azalarak yerini daha kısa ve sade anlatıma bıraktığı görülmektedir. Müellifin Türkçeye hâkimiyeti Türkçe kelime ve deyim zenginliğiyle söz varlığı alanında ve uzun, kusursuz cümleleri ile de söz dizimi alanında belirginleşmektedir.

ı) Hâtifi’nin Şairliği: Hâtifi, *Râhatü’l-Ervâh*’ın bazı yerlerinde nesri terk edip nazma yönelmektedir. Manzum kısımlardan bazıları kendi yazdığı ve mensur kısımla ilişik beyit ve kıtalardır (RE: 35b, 40a, 59b, 72a...). Bunlar Hâtifi’nin şairliği hakkında - pek derinlikli ve etraflı olmasa da - bazı değerlendirmeler yapmamıza imkân vermektedir. *Râhatü’l-Ervâh*’ta yer alan ve Hâtifi’ye ait olduğu anlaşılan pek çok kıtanın hece veya kelime eksikliği / fazlalığı nedeniyle veznen hatalı olduğu görülmektedir (RE: 35b, 64a, 65b, 68a, 70a, 71b...). Ayrıca Hâtifi, mensur bölümlerde yakaladığı akıcılık ve doğallığı şiirlerde sağlayamamaktadır. “*Ve sâkî gâyetde şâhib-i cemâl ve ehl-i kemâl lâle-ruhsâr şeker-güftâr hüşni melâhat ile qarışmış ve lebi halâvet ile perverde olup irişmiş gerek. Meclise revnağ vire yüzinden, cevâhir döke sözünden.*” (RE: 68b) cümlelerinden hemen sonra gelen şu mısralar okuyanın zihnini yormaktadır:

“*Sâkî ki gül-‘izâr ü kamer-şûret olmaya
Nâz ü girişme ile tolu âfet olmaya
Dünyâ şarâbın içse kişi Hâtifi o dem
Şâd olmaya vü gülmeye vü râhat olmaya*” (RE: 68b)

i) Hâtifi’nin “Ayağa Düşmesi”: Mir Çavuş Ahmed’e dua ettiği beyitte Hâtifi kendini “*ayağa düşmüş hâk*” (RE: 95a) olarak tanıtmaktadır. “Ayak” kelimesinin şarapla ilgili çağrışımı bir tarafta tutularak düşünülürse, bu ifadeden müellifin işlediği bir hatanın veya devlet büyüklerinin gözünden düşmesinin sonucu olarak Hama’da bulunduğu çıkarımı yapılabilir.

Hâtifi mahlaslı bir şair tarafından II. Bayezid’e yazılmış bir kasideden¹⁸ yukarıda bahsedilmişti. Şair kasidede işlediği kabahatten duyduğu pişmanlığı ve af talebini anlatmaktadır. Bu kasidenin şairi ile *Râhatü’l-Ervâh*’ın müellifinin “ayağa düşmek, pişman olmak” bakımından ortaklaştığı görülmekte, buna bağlı olarak da iki eserin aynı Hâtifi tarafından yazılmış olabileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır.

j) Hâtifi’nin Mesleği: *Râhatü’l-Ervâh*’ın müellif hattı olan elimizdeki tek nüshası, yer yer siyakat özelliği de gösteren talik yazıyla yazılmıştır. Bu da Hâtifi’nin en azından eserini kaleme aldığı dönemde bir devlet görevlisi olabileceğini düşündürmektedir.

Râhatü’l-Ervâh’tan elde edilen bulgular ile bu makalenin başında verilen Hâtifi biyografilerini teker teker karşılaştırmak, söz konusu eserin hangi Hâtifi’ye ait olduğunu tespit etmeye katkı sunacaktır.

¹⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde 844/16 numarayla kayıtlı II. Bayezid medhiyesi.

Niğdeli Hâtifi (ö.1000), Priştineli Hâtifi (16. yy) ve Lapsekili Hâtifi (16. yy), *Râhatü'l-Ervâh*'ın yazıldığı 935 yılının birkaç kuşak sonrasının şairleridir. Dolayısıyla *Râhatü'l-Ervâh*'ın müellifi olma ihtimalleri söz konusu değildir.

Âşık Çelebi'yle arkadaşlıkları Edirneli Hâtifi'nin (ö. 955/ M 1548 - 956/ M 1549?) diğer Hâtifilere göre tanınırlığını bir miktar artırmıştır. Belki de bu şöhreti sebebiyle, *Râhatü'l-Ervâh*'ın bulunduğu kütüphanenin katalogunda eserin müellifi olarak - temkinli bir ifadeyle - Edirneli Hâtifi gösterilmiştir (Götz, 1968: 395). *Râhatü'l-Ervâh*'ta Edirne'yle ilgili tecrübeler yer verilmesi, müellifinin Edirneli olabileceğini düşündürmektedir. Ancak aksi yöndeki şu hususlar *Râhatü'l-Ervâh*'ın Edirneli Hâtifi tarafından yazılmış olabileceği ihtimalini zayıflatmaktadır:

a) Âşık Çelebi'yle akran olmalarından yola çıkılarak Edirneli Hâtifi'nin *Râhatü'l-Ervâh* yazıldığında (935/ M 1528) 10 - 15 yaşlarında olduğu düşünülebilir. Bu yaşlardaki birinden *Râhatü'l-Ervâh* gibi deneyim ve birikim gerektiren bir eser yazması beklenemez.

b) Âşık Çelebi'nin Edirneli Hâtifi'nin hayatına dair birçok ayrıntıyı verirken *Râhatü'l-Ervâh*'tan ve eserin yazıldığı Hama şehrinden bahsetmemesi eserin başka bir Hâtifi'ye ait olabileceğini akla getirmektedir.

c) Âşık Çelebi, Edirneli Hâtifi'nin küçük yaşlardan itibaren haramlardan uzak durduğunu, edep ve ahlak üzere yaşadığını ve dost meclisinde dahi içki içmediğini nakleder. Bu kişilikteki birinin şarap ve hamriyyat konulu bir eser yazması makul görünmemektedir.

Hayatı hakkındaki bilgileri Latîfi'den öğrendiğimiz Amasyalı Hâtifi 953/ M 1546 yılından önceki bir tarihte ölmüştür. Yaşadığı dönem, nüktedanlığı ve eğlenceye düşkünlüğü göz önüne alınırsa *Râhatü'l-Ervâh*'ı onun yazdığı da düşünülebilir. Ancak henüz bu da ihtimalden öteye geçmemektedir.

Ankaralı Hâtifi'nin (ö. 970/ M 1562) yaşadığı dönem, Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti, ilm-i edvâr bilmesi, latife anlatmaktaki mahareti, hoş sohbet tabiatı, medrese eğitimi görmüş olması; onun *Râhatü'l-Ervâh*'ın müellifi olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Hangi Hâtifi'nin yazdığını şimdilik tam olarak tespit edemediğimiz yukarıdaki şiirler ve *Râhatü'l-Ervâh* adlı eser, varlığı kaynaklarca zikredilmeyen başka bir Hâtifi'ye - veya başka Hâtifilere - de ait olabilir. Konuyla ilgili yeni bulgular elde edildikçe belirsizlikler giderilecektir.

Sonuç

Hepsi de XVI. yüzyıl klasik Türk edebiyatı sınırları dâhilinde eser vermiş Hâtifi mahlaslı altı adet şair olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu şairler hakkında akademik kaynaklar da dâhil olmak üzere yazılanların bazılarının hatalı veya eksik olduğu; yeniden değerlendirilip düzeltilmesi gerektiği görülmüştür.

Hâtifi mahlasını kullanan şairlerin tespit edebildiğimiz kadarıyla en şöhretlisi muhtelif kaynaklarda yer almış 19 şiirle Niğdeli Hâtifi'dir. Diğer Hâtifiler ancak ikişer üçer şiirle günümüze ulaşmıştır.

Hâtifi mahlaslı bir Türk şair veya müellif tarafından kaleme alındığını kesin olarak bildiğimiz tek müstakil eser, doktora tezimize de konu olan *Râhatü’l-Ervâh*’tır. 1528’de Hama’da yazılmış olan bu eser; anlatım, içerik ve tür özelliklerinin tespit edilmesiyle beraber edebiyat tarihi içinde önemli bir yere oturacaktır.

Kaynakça

- Acar, E. (2023). *Mecmû’atü’l-Eş’âr İnceleme-Metin (Hırvatistan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Arşivi Doğu Koleksiyonu 1177) (Doktora Tezi)*. Ankara.
- Açıkgöz, N. (2017). *Riyazî Muhammed Efendi Tezkiretü’s-Şu’arâ (e-Kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> adresinden alındı
- Atik Gürbüz, İ. (2011). *Mecmu’a-i Letâ’if (Doktora Tezi)*. Ankara.
- Bellibaş, A. (2014). *Millî Kütüphane 06 HK 319/1 Nolu Şiir Mecmuası (Yüksek Lisans tezi)*. Adıyaman.
- Bulur, E. N. (2021). *Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 315 Numarada Kayıtlı Mecmu’atü’l-Eş’âr ve Gazeliyyât (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara.
- Canım, R. (2009). Sâkînâme. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 36, s. 13-14). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Şubat 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakiname> adresinden alındı
- Canım, R. (2018). *Latifi Tezkiretü’s-Şuara ve Tabsiratü’n-Nuzama (Tenkitli Metin) (e-Kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> adresinden alındı
- Cengiz, O. (2023). *Mecmû’a-i Eş’âr ve Gazeliyyât İnceleme - Metin (Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu AE Mnz 563) (Doktora tezi)*. Ankara.
- Dertligarip, A. (2021). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı YZ-K0355 Nolu Şiir Mecmuası (40b-88b v.) Transkripsiyonlu Metni ve MESTAP’a Göre Tasnifi (Yüksek lisans tezi)*. Kilis.
- Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Y.
- Doğan, A. (2007). Eski Türk Edebiyatı’nda Hüsrev ü Şirin ve Hüsn ü Aşk. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), s. 389-400.
- Doğan, M. (2019). *Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları O.0103 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası (İnceleme - Metin) (Basılmamaış Yüksek Lisans tezi)*. Bilecik.
- Ece, S. (2007). Serrâc-zâde Hasan Hâtif (Hayatı ve Eserleri). *Turkish Studies*, 2(1), s. 84-103.
- Gedik, N. (2022). Arşiv Belgelerine Göre Türkçe Yazılmış II. Bayezid Medhiyeleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2(48), s. 153-224.
- Gıynaş, K. A. (2013). *Pervâne Bey Mecmuası İnceleme-Metin (Doktora tezi)*. Yozgat: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Nisan 21, 2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0> adresinden alındı

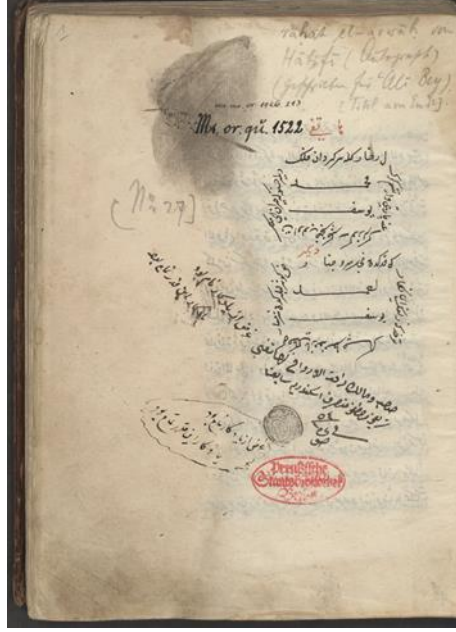
- Götz, M. (1968). Türkische Handschriften. *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland (Band XIII)* (Cilt 2, s. 395). içinde Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Gürbüz, İ. A. (2018). Mecmu'atü'l-Letaif ve Sandukatü'l-Maarif (e-kitap). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Şubat 23, 2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57123,mecmuatul-letatif-ve-sandukatul-maarifpdf.pdf?0> adresinden alındı
- Gürbüz, M. (2011). *Kâbilî'nin "Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr" Adlı Şiir Mecmuası (Doktora tezi)*. Ankara.
- Hibri, A. (1999). Enisü'l-Müsamirin Edirne Tarihi 1360 -1650. İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları.
- İpekten, H., İsen, M., Toparlı, R., Okçu, N., & Karabey, T. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1999). *Latîf Tezkiresi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kadıoğlu, İ. (2018). *Ali Emirî Efendi Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Nisan 18, 2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58689,ali-emiri-efendi--tezkire-i-suara-yi-amidpdf.pdf?0> adresinden alındı
- Karagöz, D. (2013). *Mecmua-i Gazeliyat (Millî kütüphane 06 HK 319/1) Metin - İnceleme (Y. L. Tezi)*. Afyonkarahisar.
- Karakaş, M. (2018). Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki 375 numaralı şiir mecmuası (inceleme-metin) (basılmamış yüksek lisans tezi). Sivas. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alındı
- Kaya, B. (2003). Hisali hayatı - eserleri ve Metaliü'n - Nezair adlı eserinin birinci cildi: İnceleme - metin (Doktora tezi). Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alındı
- Kayabaşı, B. (1997). *Kâf-zâde Fâizî'nin Zübdetü'l-Eş'ârı (Doktora tezi)*. Malatya.
- Kılıç, F. (2018). Aşık Çelebi Meşa'irü's-şu'ara. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0> adresinden alındı
- Köksal, M. F. (2017). Edirneli Nazmi Mecma'u'n-Neza'ir (e-kitap). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Şubat 2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0> adresinden alındı
- Levend, A. S. (1959). *Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikayesi*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mecmû'a-i Eş'âr (Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 458-2). (tarih yok). 28a.
- Mengi, M. (2005). Divan Şairinin Görünmez Seslenicisi Hatif. *Osmanlı Araştırmaları*, 25(25), s. 187-201.
- Nasıroğlu, M. (2014). *Osmanlı Yönetiminde Hama (1516-1600) (Doktora tezi)*. Elazığ.

- Ördek, Ş. (2015). *Hâtifi / Hâtifi Çelebi*. Şubat 20, 2024 tarihinde Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hatifi-hatifi-celebi> adresinden alındı
- Özer, İ. (2012). *Mecmû'a-i Nezâir (vr. 100b - 150a) (H. Hüsnü Paşa 1031) İnceleme – Tenkitli Metin (Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul.
- Özyön, C. (2013). *Mecmua-i Gazeliyyat, Milli Kütüphane, 06 Hk. 319/1 İnceleme-çevriyazı (Yüksek Lisans tezi)*. Nevşehir: Mecmua-i Gazeliyyat, Milli Kütüphane, 06 Hk. 319/1.
- Solmaz, S. (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şuara'sı (İnceleme - Metin)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Şubat 20, 2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0> adresinden alındı
- Sungurhan, A. (2017). *Beyânî Tezkiretü's-Şuarâ (e-Kitap)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0> adresinden alındı
- Sungurhan, A. (2017). *Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şuarâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Şubat 2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> adresinden alındı
- Süreyya, M. (1996). *Sicill-i Osmani (Cilt 2)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı - Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı ortak yayını.
- Şahin, K., & Ceyhan, S. (2010). Şeyh Yavsi. *TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 39, s. 75-77)*. içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Şubat 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh-yavsi> adresinden alındı
- Şener, O. Z. (2013). *Tuhfe-i Nâilî metin ve muhteva II. cilt S. 1000-1263 (Yüksek Lisans tezi)*. Sivas. Şubat 2024 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alındı
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap*. (tarih yok). Şubat 2024 tarihinde e-Kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78453/mecmualar.html> adresinden alındı
- Taşdemir, İ. (2014). *319 NUMARALI Millî Kütüphanedeki 06 HK 319 Numaralı Mecmua-i Gazeliyât (79a-154b) (İnceleme - Çevriyazılı Metin - Tıpkıbasım) (Yüksek Lisans Tezi)*. Eskişehir.
- Timurtaş, F. K. (1952). Hüsrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Yazan Şairlerimiz. *Türk Dili, 1(10)*, s. 15-21.
- Toprak, H. (2022). *İran Milli Kütüphanesi'nde Kayıtlı 31150 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme – Metin) (Yüksek lisans tezi)*. Şanlıurfa.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. (tarih yok). (Ahmet Yesevi Üniversitesi) Mart 21, 2024 tarihinde <https://teis.yesevi.edu.tr/anasayfa> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1997). Hatif. *TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 16)*. içinde İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları. Şubat 2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatif> adresinden alındı

Yıldırım, M. İ. (2018, . (2018). 28(2), 231-254.). Abdullah Hâtifi'nin Hayatı ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Timurnâme'sinin Değeri. *Türkiyat Mecmuası*, 28(2), s. 231-254.

Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi. (tarih yok). Ulusal Tez Merkezi: <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alındı

Resim 1. Hâtifi'nin “Râhatü'l-Ervâh”ının 1a (ilk) sayfası

Resim 2. Hâtîfî'nin “Râhatü'l-Ervâh”ının 106a (son) sayfası

